

บทที่ ๕

ข้อมูลพื้นฐาน

งานศึกษาวิจัยเรื่อง หน้าที่ของมัสยิดต่อสังคมไทยมุสลิม ได้เก็บข้อมูลจากอิหม่ามและ สัปบุรุษของมุสลิมทั้งในเมืองและชนบทจำนวน ๑๐ แห่ง ในการเก็บข้อมูลโดยใช้ทั้งวิธีการสัมภาษณ์ จากแบบสอบถาม สัมภาษณ์และสังเกตเพื่อหาข้อเท็จจริงต่างๆ ที่นอกเหนือจากแบบสอบถาม ซึ่งทำให้ได้ข้อมูลต่างๆ ที่จะประโยชน์ในการศึกษาวิจัยเพิ่มมากขึ้น เพื่อให้เห็นภาพหรือทราบข้อเท็จจริงของมัสยิดทั้งในเมืองและชนบท จึงขอเสนอข้อมูลพื้นฐานของมัสยิดทั้ง ๑๐ แห่ง และอิหม่ามแต่ละท่าน ตลอดจนที่มาของแบบสอบถามรวมทั้งข้อมูลที่ได้รับจากแบบสอบถาม ตามหัวข้อต่อไปนี้คือ มัสยิด อิหม่าม แบบสอบถาม

มัสยิด

มัสยิดที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในเมืองเลือกได้มัสยิดในกรุงเทพฯ ๕ แห่ง ได้แก่ มัสยิดจักรพงษ์ เขตพระนคร มัสยิดญามิฮ์อัลคอซียะห์ หรือมัสยิดบ้านครัว เขตปทุมวัน มัสยิดมหานาค เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย มัสยิดยะวา เขตบางรัก และมัสยิดอันซอร์ชชุบนะห์ เขตบางกอกน้อย

มัสยิดที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในชนบทเลือกจากมัสยิดในจังหวัดต่างๆ ในภาคกลาง ๕ จังหวัด ได้แก่ มัสยิดอิสลามวัฒนา อำเภอรุ่งเกษ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มัสยิดอัสคัตวา อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา มัสยิดศกุงอิสลาม อำเภองครักษ์ จังหวัดนครนายก มัสยิดอัลสุตา อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี และมัสยิดนะฮ์ญอตุลอิสลาห์ อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี

จากที่ตั้งซึ่งแตกต่างกันของแต่ละมัสยิด ย่อมมีผลต่อการทำหน้าที่ของมัสยิดที่แตกต่างกันไปบ้าง อันเป็นผลที่ไม่ได้ศึกษาในเชิงปริมาณหรือจากแบบสอบถาม แต่เป็นการศึกษาในเชิงคุณภาพ ความแตกต่างของแต่ละมัสยิด สรุปได้ดังนี้คือ

มัสยิดจักรพงษ์ เป็นชุมชนมุสลิมที่มีบริเวณน้อยที่สุดจากกลุ่มตัวอย่างนี้ สักปुरुส่วนใหญ่จึงอยู่ไม่ไกลจากมัสยิด ส่วนที่ห่างออกไปก็ไม่ไกลกันมาก จึงไม่เป็นการลำบากที่สักปुरुจะเดินทางเข้าไปละหมาดรวมกันในมัสยิดในแต่ละเวลา และเนื่องจากมัสยิดอยู่ในย่านชุมชนใจกลางเมือง คือ บางลำพู ฉะนั้นนอกจากสักปुरुของมัสยิดเองแล้ว มุสลิมจากที่อื่นๆ ซึ่งทำงานในบริเวณใกล้เคียง เช่น กรมสรรพากร กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงสาธารณสุข ฯลฯ ตลอดจนผู้ที่เดินทางผ่านมาบริเวณนี้ จะเข้าไปละหมาดที่มัสยิดเป็นประจำจนทำให้ได้รู้จักสนิทสนมกัน ซึ่งหลายคนจากการที่รู้จักกันจากที่นี้ได้ร่วมช่วยกันทำงานต่อไป เช่น ออกไปเยี่ยมเยียนช่วยเหลือกิจการด้านการศึกษา และศาสนาในต่างจังหวัดของภาคต่างๆ เป็นต้น นอกจากนี้จากการที่ทุกบ่ายวันศุกร์ ชายมุสลิมต้องไปละหมาดรวมกันที่มัสยิดจักรพงษ์ → จึงเป็นจุดศูนย์รวมที่สำคัญ คือจะมีมุสลิมซึ่งทำงานในบริเวณนี้มาละหมาดรวมกับสักปुरुเป็นจำนวนประมาณ ๔ - ๕ ร้อยคน ซึ่งมากกว่าอีก ๔ มัสยิด

ในการมาละหมาดรวมกันในวันศุกร์ โดยทั่วไปของแต่ละมัสยิด นอกเหนือจากผลบุญที่ผู้ไปละหมาดจะได้รับแล้ว ยังเกิดผลอื่นๆ ตามมาอีกนานัปการ เช่น การได้รู้จักกัน ได้พบปะพูดคุย แลกเปลี่ยนความรู้ความคิด ตลอดจนปรึกษาหารือหรือช่วยเหลือกันในเรื่องต่างๆ เป็นต้น และข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งคือ ผู้ที่ไปมัสยิดเหล่านี้เป็นคนที่หลายวัย หลายอาชีพ หลายสถานภาพ หลายฐานะ ฯลฯ ดังนั้นไม่ว่าเด็ก ผู้ใหญ่ คนมั่งมี คนยากจน นักเรียน ปลัดกระทรวง ฯลฯ ต่างก็ยื่นเข้าแถวเสมอกันเพื่อสักการะ (ละหมาด) พระเจ้าอัลลอฮ์ (ซุบฮัน) ต่างก็นั่งสงบนิ่งเพื่อฟังคำอบรม (คุตบะฮ์) เสมอเหมือนกัน

สำหรับมัสยิดจักรพงษ์ จากการที่มีคนจากต่างหมู่บ้านไปละหมาดในเวลากลางวันและวันศุกร์อยู่เป็นประจำและเป็นจำนวนมากจึงเป็นความภาคภูมิใจของสักปुरुมุสลิมนี้ และต่างก็ต้องการอยากขยายมัสยิดให้กว้างขวางขึ้น

มัสยิดญามิอัลค็อยรียะห์ หรือเรียกโดยทั่วไปว่าบ้านครัว อยู่ที่เชิงสะพานเจริญผล ในวันศุกร์มีผู้ที่ทำงานในบริเวณใกล้เคียงเข้าไปร่วมละหมาดบ้าง แต่ไม่มากเท่าที่จักรพงษ์ ส่วนข้อที่น่าสังเกตของชุมชนบ้านครัวคือประวัติความเป็นมาและจำนวนมัสยิด กล่าวคือชุมชนนี้เป็นมุสลิมเชื้อสายจามหรือเขมร ที่อพยพมาอยู่ตั้งแต่ปลายสมัย กรุงศรีอยุธยา นครโกสินทร์ ซึ่งคนสูงอายุและวัยกลางคนก็ยังคงพูดภาษาเขมรกันอยู่จนปัจจุบัน ส่วนตัวอาคารมัสยิดหลังปัจจุบันสร้างขึ้นในสมัย

รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แต่ต่อมาด้วยความแตกต่างในแนวความคิด จึงเกิด
 มัสยิดขึ้นใหม่ในชุมชนนี้อีก ๒ แห่ง ทำให้ในบริเวณนี้มี ๓ มัสยิด ส่วนประชากรแล้วแต่ความพอใจว่า
 ผู้ใดจะขึ้นทะเบียนเป็นสัปบุรุษมัสยิดใด ฉะนั้นในการหากลุ่มตัวอย่างเก็บข้อมูลจึงเป็นสิ่งที่ลำบาก
 ต้องขอความช่วยเหลือจากคนในชุมชนที่ระบุว่าบ้านไหนบริเวณใดขึ้นอยู่กับมัสยิดนี้ ส่วนภายในกลุ่ม
 สัปบุรุษเอง ความสามัคคีกลมเกลียวดูจะมีน้อยกว่าที่อื่นๆ ซึ่งคงสืบเนื่องมาจากสาเหตุต่างๆ เช่น
 ความกระจัดกระจายของกลุ่มสัปบุรุษ ความขัดแย้งกันทางผลประโยชน์ในที่ดินของมัสยิดของกลุ่ม
 บุคคลจนต้องใช้อำนาจศาลฎีกาเป็นต้น อนึ่ง มัสยิดนั้นนอกจากจะมีสถานที่ฝังศพ (กูโบร) ที่กว้าง
 ขวางแล้ว ยังมีโรงเรียนสามัญเป็นของมัสยิด

มัสยิดมหานาค เป็นมัสยิดที่เก่าแก่อีกแห่งหนึ่ง ตั้งอยู่ตรงข้ามกับย่านการค้าใบเบี หรือตามแนวริม
 คลองมหานาค บรรพบุรุษมาจากทางภาคใต้ เป็นอีกมัสยิดหนึ่งที่มีผู้ทำงานในบริเวณใกล้เคียงเข้ามา
 ละหมาดวันศุกร์ และกล่าวได้ว่า เป็นมัสยิดที่มีทรัพย์สินมากที่สุดในกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งใดแก่ที่ดินที่มีผู้
 ทรัพย์สินราคาไว้นั้นที่ต่างๆ และที่ดินส่วนที่ใคร่รับบริจาคเฉพาะให้เป็นที่ดินฝังศพ (กูโบร) ก็กว้างขวาง
 เช่นเดียวกับที่บ้านครัว หากแต่เป็นที่ที่ผิดนัดกลางกูโบร ซึ่งกูโบรนั้นนอกจากจะเป็นที่ฝังศพของ
 สัปบุรุษในชุมชนนี้แล้ว ยังเป็นที่ฝังของสัปบุรุษมัสยิดจักรพงษ์ซึ่งไม่มีกูโบร ฉะนั้นสัปบุรุษของ ๒ มัสยิด
 นี้จึงมีความสัมพันธ์กันมาก ส่วนโรงเรียนสามัญของมัสยิดสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึงระดับประถม
 ศึกษา โดยอหามามเป็นครูใหญ่และผู้จัดการ นอกจากนั้นมหานาคยังเป็นมัสยิดเคี้ยวในกลุ่มตัวอย่างทั้ง
 หมดที่มีบริการทางด้านการศึกษาให้แก่สัปบุรุษ โดยเปิดบริการรักษาพยาบาลให้ฟรีเดือนละ ๑ ครั้ง
 โดยกลุ่มแพทย์ซึ่งเป็นคนในครอบครัวของอหามาม สำหรับข้อภาคภูมิใจของสัปบุรุษส่วนใหญ่คือการมี
 อหามามดีและมีนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิหลายท่านในหมู่บ้าน ตั้งแต่อดีตมาจนปัจจุบัน อนึ่ง อาณาบริเวณ
 ของชุมชนแห่งนี้ค่อนข้างแคบเช่นเดียวกับบริเวณมัสยิดจักรพงษ์ เพราะที่ดินราคาสูงมาก ฉะนั้น บ้าน
 เรือนจึงอยู่ในลักษณะค่อนข้างแออัดเช่นเดียวกัน

มัสยิดยะวา อยู่ในเขตบางรัก ใกล้วัดคอง เป็นชุมชนที่มีบริเวณค่อนข้างกว้าง บ้านของสัปบุรุษบาง
 ส่วนซึ่งอยู่ไกลจากมัสยิด ทำให้ไม่สะดวกที่จะเดินทางมาละหมาด ๔ เวลาเป็นประจำ กูโบรของ
 มัสยิดค่อนข้างกว้าง แต่ไม่ใช่กรรมสิทธิ์ของมัสยิด ซึ่งเป็นข้อแตกต่างจากมัสยิดอื่นๆ และเป็นมัสยิด
 เคี้ยวที่ไม่มีทรัพย์สินที่ดินนอกจากที่ดินบริเวณอาคารมัสยิด เนื่องจากมัสยิดนี้อยู่เข้าไปในซอย ไม่ใช่

ทางผ่าน จึงไม่ใช่จุดรวมของคนต่างตำบลในการเข้าไปละหมาดวันศุกร์เช่นเดียวกับมัสยิดอันซอริช
 ชุนนะห์ ที่จะกล่าวต่อไป ข้อที่น่าสนใจของมัสยิดนี้คือสัปบุรุษของมัสยิดส่วนใหญ่เป็นมุสลิมเชื้อสายชวา
 หรือยะวา หรืออินโดนีเซีย ฉะนั้นชื่อมัสยิดก็คือตัวแบบของอาคารมัสยิดก็จึงเป็นรูปแบบชวา รวม
 ทั้งวัฒนธรรมด้านต่างๆ เช่น ด้อยคำภาษา อาหาร ประเพณีต่างๆ ยังคงรูปแบบของชวาเช่นกัน
 นอกจากชวาแล้วสัปบุรุษส่วนหนึ่งมีเชื้อสายจากทางมลายูหรือทางภาคใต้ของไทย อนึ่ง มัสยิดนี้มีกิจ
 กรรมหรือทำหน้าที่ที่ค่อนข้างแตกต่างไปจากมัสยิดอื่นๆ ซึ่งหากจะพิจารณาตัดสินจากแบบสอบถาม
 มัสยิดนี้ทำหน้าที่ที่น้อยที่สุด แต่หากจะพิจารณาจากข้อเท็จจริงซึ่งบางอย่างไม่ได้ตามไว้ในแบบสอบถาม
 มัสยิดก็ตี อีหม่ามก็ตี ต่างมีหน้าที่หรือบทบาทที่มีผลต่อชุมชนนั้นมาก ซึ่งสิ่งๆ เป็นสิ่งที่ถูกต้องตามหลัก
 การอิสลาม ส่วนสิ่งที่มีมัสยิดไม่ทำบางข้อกลับเป็นข้อที่ไม่ใช่แบบอย่างของท่านศาสดา (ศอลา) แต่
 เป็นข้อคำถามที่เป็นรูปแบบของไทย กล่าวคือ มัสยิดจะมีนโยบายไม่ยุ่งเกี่ยวกับการเมือง โดยไม่
 อนุญาตให้ผู้สมัครสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรเข้าไปหาเสียงในบริเวณมัสยิด ตลอดจนกระทั่งไม่มีการ
 ปรึกษาหารือกันเพื่อขอความช่วยเหลือจากรัฐบาล เช่น เงินอุดหนุนมัสยิดจากกรมการศาสนา ส่วน
 สิ่งที่มีมัสยิดกระทำอันเป็นข้อภาคภูมิใจของสัปบุรุษคือ สวัสดิการที่มีมัสยิดจัดให้แก่สัปบุรุษในเรื่องการ
 ตายและเด็กกำพร้า กล่าวคือ มัสยิดได้ดำเนินการ ๒ โครงการได้แก่ โครงการดำเนินการเรื่อง
 คนตาย (มะยัต) และโครงการช่วยเหลือเด็กกำพร้า ซึ่งดำเนินการโดยคณะกรรมการมัสยิดอันมี
 อีหม่ามเป็นผู้นำ ส่วนการดำเนินการสรุปได้คือ เมื่อมีคนตาย คณะกรรมการมัสยิดจะเข้าไปดำเนินการ
 การให้ทานในทุกเรื่อง โดยเจ้าของบ้านไม่ต้องทำอะไรหรือออกค่าใช้จ่ายอันใด เช่น การไปแจ้ง
 ตาย (มรณะ) ที่เขต การจัดดำเนินการเรื่องที่ตั้งศพ การอาบน้ำ ผ้าห่อ โลง การชุกหุ้ม ฯลฯ
 และทุกรายจะได้เงินช่วยเหลือ และหากผู้ตายมีภาระต้องรับผิดชอบ เช่น บุตร ภรรยา แม่ จะได้
 รับเงินช่วยเหลือในจำนวนที่เพิ่มขึ้น สำหรับเด็กกำพร้าโครงการช่วยเหลือเด็กกำพร้าจะดำเนินการให้
 ความช่วยเหลือต่อไป เช่นค่าใช้จ่ายในการศึกษาจนกว่าจะเรียนจบ ส่วนเงินทุนในการดำเนินงาน
 ทั้งสองโครงการ ได้มาจากความร่วมมือของคนในหมู่บ้านในการจัดงานหาทุนที่บริเวณมัสยิด โดย
 การออกร้านขายอาหาร ซึ่งผู้มีฐานะหรือมีความสามารถจะออกร้านขายอาหารโดยมอบให้ทั้งทุนและ
 กำไร ร้านที่ขายมีจำนวนมากและอาหารนานาชนิด ซึ่งสัปบุรุษต่างพร้อมใจกันปิดครัวมาช่วยกันซื้อ
 จึงทำให้การจัดงานแต่ละครั้งได้เงินเป็นจำนวนแสน และเป็นการสร้างความสามัคคีกลมเกลียวกัน

ระหว่างสัปบุรุษในหมู่บ้านและระหว่างสัปบุรุษกับคณะกรรมการมัสยิด

มัสยิดหลวงอัลเซอร์ซุนนะห์ ตั้งอยู่ปากคลองบางกอกน้อย (จึงนิยมเรียกกันว่ามัสยิดบางกอกน้อย) ตรงข้ามกับสถานีรถไฟสายใต้ ซึ่งเดิมที่มัสยิดนี้อยู่บริเวณสถานีรถไฟ เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงสร้างทางรถไฟ จึงขอแลกที่ใหม่มัสยิดและหมู่บ้านมุสลิมย้ายไปฝั่งตรงข้าม โดยพระราชทานที่ให้และทรงอุปถัมภ์ ซึ่งทางมัสยิดนำข้อความจากจดหมายเหตุเรื่องดังกล่าวจารึกไว้ที่มัสยิดซึ่งใช้ชื่อว่า "มัสยิดหลวงอัลเซอร์ซุนนะห์" สัปบุรุษของมัสยิดนี้มีเชื้อสายทางอาหรับและอินเดีย ซึ่งเดินทางเข้ามาค้าขายตั้งแต่สมัยอยุธยา และต่อมาได้อพยพมาอยู่บริเวณดังกล่าวตามแนวคลองบางกอกน้อย (แต่เดิมคือแม่น้ำเจ้าพระยา) ดังนั้นหมู่บ้านมัสยิดนี้จึงเป็นแนวยาวตามลำคลอง ทำให้ส่วนหนึ่งอยู่ไกลจากมัสยิดมาก กล่าวได้ว่าในกลุ่มตัวอย่างมัสยิดในเมือง ๕ แห่งดังกล่าว มัสยิดนี้มีบริเวณที่กว้างกระจายมากที่สุด เป็นการไม่สะดวกในการเดินทางไปละหมาด ๕ เวลาด้วยกันที่มัสยิด ดังนั้นสัปบุรุษส่วนที่อยู่เข้าไปในคลองตั้งแต่เชิงสะพานอรุณอมรินทร์ จึงได้สร้างโรงเรียนสอนศาสนาแก่เยาวชน เป็นอาคารไม้ ๒ ชั้น และใช้เป็นที่ละหมาด ๕ เวลาด้วยกันที่นั่นแทนการเดินทางเข้าไปรวมกันที่มัสยิด อาคารหลังนี้นับได้ว่าเป็นอาคารอเนกประสงค์ของกลุ่มสัปบุรุษส่วนนี้ ซึ่งมีจำนวนมากกว่าและส่วนใหญ่ฐานะปานกลางหรือยากจน ในขณะที่สัปบุรุษส่วนใหญ่ที่อยู่บริเวณมัสยิดฐานะร่ำรวย มีการศึกษาทั้งทางศาสนาและทางโลก จากลักษณะที่ตั้งของมัสยิด มัสยิดนี้จึงไม่ใช่ศูนย์รวมของการละหมาดวันศุกร์ของสัปบุรุษจากต่างหมู่บ้าน รวมทั้งการละหมาด ๕ เวลาของคนในหมู่บ้านเอง ซึ่งเป็นผลต่อความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในหมู่บ้านย่อมมีน้อยลงไปเมื่อเทียบกับมัสยิดแห่งอื่นๆ ในกลุ่มตัวอย่างในเมือง

ข้อที่น่าสนใจหรือที่น่าสนใจภาคภูมิใจของสัปบุรุษมัสยิดนี้คือ เป็นมัสยิดที่ดำเนินตามแนวทางซุนนะห์ คือปฏิบัติตามคำสอนจากคัมภีร์อัล-กุรอาน จากท่านศาสดามุฮัมมัด (ศ็อลฯ) อย่างเคร่งครัดมาแต่แรก กล่าวได้ว่าก่อนที่อื่นๆ ในกรุงเทพฯ และเป็นมัสยิดแรกที่กล่าวคุตบะฮ์เป็นภาษาไทย^๑

^๑ การกล่าวหรือขึ้นคุตบะฮ์ซึ่งกระทำในวันศุกร์และวันอิดีลฟิตรีและอิดีลอัชฮา ตั้งแต่อดีตมากล่าวเป็นภาษาอาหรับหรือภาษามลายูตามที่ผู้กล่าวมีความรู้ ซึ่งในแต่ละแห่งมีน้อยคนที่เข้าใจความหมายของคำสอนดังกล่าว มัสยิดอัลเซอร์ซุนนะห์จึงเป็นแห่งแรกที่กล่าวคุตบะฮ์เป็นภาษาไทย โดยมุ่งหวังที่จะให้สัปบุรุษทุกคนเข้าใจความหมายของคำสอนและนำไปปฏิบัติ อันเป็นวัตถุประสงค์ของท่านศาสดามุฮัมมัด (ศ็อลฯ) ซึ่งในปัจจุบันมัสยิดอื่นๆ ต่างก็ใช้ภาษาไทย

และเนื่องจากมัสยิดไม่มีสมาคมที่จัดขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่เผยแพร่หลักการอิสลามที่ถูกตั้งคือ "อัลอิสลามที่สมาคม" เคยมีโรงเรียนประจำที่มีชื่อเสียงมากในอดีต คือโรงเรียนราชการุณมูลนิธิ ซึ่งมุสลิมจากจังหวัดหรือภาคต่างๆ ส่งบุตรภูกุลธิดามาเข้ารับการศึกษาทั้งทางโลกและทางศาสนา (เมื่อถูกระบิดจากสงคราม โรงเรียนนี้ได้ย้ายสถานที่เปลี่ยนผู้ดำเนินงานและได้เลิกกิจการไป โรงเรียนที่เป็นของมัสยิดปัจจุบันคือโรงเรียนอนุชนบางกอกน้อย ซึ่งเปิดสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลถึงประถมศึกษา ๖) ประกอบกับอาชีพค้าขาย (สินค้าหลักคือที่นอนซึ่งทำขายเป็นแห่งแรก และเป็น) ซึ่งต้องลงเรือไปขายในที่ต่างๆ เช่น ฉะเชิงเทรา ฯลฯ ด้วยเหตุผลดังกล่าวจึงเป็นการเผยแพร่แนวความคิดหรือวิธีการกล่าวคุตบะฮ์ไปยังมุสลิมหมู่บ้านอื่นๆ และนอกจากความเคร่งครัดและเป็นผู้นำในหลักการจากอดีตมาจึงเป็นข้อภาคภูมิใจสืบต่อมาไปยังเยาวชนรุ่นหลังในการเป็นคนบางกอกน้อย

ความเป็นผู้นำอีกประการหนึ่งของมัสยิดนี้ คือการจัดอบรมศาสนาให้แก่เยาวชนในระหว่างปิดภาคฤดูร้อน ซึ่งรับตั้งแต่เด็กเล็กจนเด็กโตให้อยู่ประจำโดยให้พักที่มัสยิด สมาคม และตามบ้านบริเวณรอบมัสยิดเป็นเวลาประมาณ ๔๕ วัน เลี้ยงอาหารทุกมื้อโดยไม่เก็บเงินจากผู้ปกครองแต่อย่างใด นอกจากจะบริจาคให้ตามความสามารถ (หากมี) ในการเรียนการสอนมุ่งทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติโดยเริ่มแต่เช้ามีด (ละหมาดซุห์) จนถึงเวลากลางคืน (ละหมาดอิชา) โดยพักเป็นระยะ ปีหนึ่งๆ มีเด็กมุสลิมทั้งชายหญิงเข้ารับการอบรมประมาณ ๖ - ๗ ร้อยคน บุคคลากรในการทำงานคือคณะกรรมการมัสยิดและสัปบุรุษ ต่อมาแนวความคิดนี้ได้แพร่กระจายไป มีการดำเนินการอยู่ในทุกภาค แต่กระนั้นจำนวนเด็กที่บางกอกน้อยรับผิดชอบอยู่ก็ไม่ได้ลดจำนวนลงไป ทั้งนี้คงเป็นเพราะความตื่นตัวในการศึกษาทางศาสนาทั้งของผู้ปกครองและเด็ก ประกอบกับการบอกกล่าวกันต่อไป และผลที่เกิดขึ้นกับเด็กเองซึ่งจากการศึกษาในเรื่องความคาดหวังใหม่มัสยิดทำหน้าที่เรื่องการเรียนรู้-การสอนในภาคฤดูร้อนเป็นสิ่งที่ผู้ปกครองที่เคยได้ส่งเด็กเข้าอบรมที่มัสยิดนี้ ต่างพอใจมากเพราะเป็นการเรียนการสอนที่ได้ผล จึงมีความต้องการมาก

ฉะนั้นถึงแม้ที่ตั้งของมัสยิดนี้จะไม่ใช่มุมศูนย์กลางของชุมชนที่จะเข้าไปละหมาดวันศุกร์หรือละหมาด ๕ เวลาเช่นมัสยิดจักรพงษ์หรือที่อื่นๆ แต่กิจกรรมของมัสยิดหรือหน่วยงานของมัสยิดคงได้กล่าวมาแล้วเป็นสิ่งที่ดึงดูดให้คนจากที่ต่างๆ เข้าไปร่วมกิจกรรมที่มัสยิดเป็นจำนวนมาก

ส่วนกลุ่มตัวอย่างมัสยิดในชนบทที่ได้จากจังหวัดต่างๆ ดังกล่าวมีความคล้ายคลึงและความ

แตกต่างกัน กล่าวคือ

ประวัติความเป็นมา คำประวัติความเป็นมาหรือบรรพบุรุษของสี่ปुरुหมัสยิดทั้ง ๔ แห่ง
กล่าวได้ว่ามีที่มาจากที่เดียวกันคือทางภาคใต้ของไทย รวมตลอดไปถึงดินแดนของประเทศมาเลเซีย
ปัจจุบันผู้อยู่ตลอดจนคนวัยกลางคนยังมีพูดภาษายาวี (มลายู) โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่นทบุรี

ที่ตั้งของมัสยิดทั้ง ๔ แห่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำหรือลำคลอง ดังนั้นการคมนาคมจึงใช้เรือเป็น
พาหนะหลัก ยกเว้นมัสยิดอัลสุดา (ปทุมธานี) แห่งเดียวที่อยู่ริมถนนลูกรังซึ่งตัดขนานกับคลอง ๑๓
ซึ่งปัจจุบันเป็นเพียงคลองระบายน้ำ เพราะชาวบ้านนิยมใช้ถนนโดยมีมอเตอร์ไซค์เป็นพาหนะ และ
ความคล้ายคลึงกันอีกประการหนึ่งของมัสยิด ๔ แห่งแรก ยกเว้นอะฮ์มัดตุลอิสลาม (นทบุรี) คือ
ในระยะทางประมาณ ๒ กิโลเมตร จะมีมัสยิดปลูกเรียงกัน ๓ แห่ง ทั้งนี้มีลักษณะความเป็นมาเป็น
ไปในทำนองเดียวกันคือ ความแตกต่างกันในแนวความคิดหรือความเชื่อถือศรัทธาในประเด็นข้อปลีก
ย่อยของศาสนา ซึ่งสรุปได้คือ กลุ่มหนึ่งปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีทุกอย่างที่บรรพบุรุษเคยทำ
มา แม้จะมีการศึกษาได้ข้อเท็จจริงแล้วว่าสิ่งต่างๆ เหล่านั้นไม่ใช่หลักการอิสลามที่แท้จริง ก็ยังขอ
รักษาไว้ต่อไปเพื่อสืบทอดเจตนารมณ์ของบรรพบุรุษ กลุ่มหนึ่งถือว่าในการจะขอพรจากพระเจ้าจะ
ต้องผ่านผู้มีความรู้พิเศษ (โต๊ะครู) จึงต้องมีการเซ่นเสีญหรือทำพิธีฉลองแต่ละปี ตลอดจนการมีผ้า
เขียวเป็นสัญลักษณ์ ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งเห็นว่าการกระทำของทั้ง ๒ กลุ่มไม่ถูกต้อง เพราะนอกหลักการ
อิสลามที่ปรากฏในพระมหาคัมภีร์อัล-กุรอานและซุนนะหฺ (คำสอนและการปฏิบัติ) ของท่านศาสดา
มุฮัมมัด (คือลา) ฉะนั้นกลุ่มนี้จึงกระทำตามคำสอนดังกล่าวอย่างเคร่งครัดเท่านั้น

จากการที่เกิดมัสยิดขึ้น ๓ แห่งในบริเวณใกล้เคียงกันนี้ ทำให้ลักษณะของหมู่บ้านหรือ
ระหว่างมัสยิดกับบ้านของสี่ปुरुหมัสยิดกระจายตัวกันออกไป มัสยิดจึงเป็นศูนย์กลางของการกระทำกิจ
กรรมรวมกัน แต่ไม่ใช่ศูนย์กลางของหมู่บ้านในแง่ที่ตั้ง เพราะปรากฏการณ์ที่บ้านอยู่ติดกับมัสยิดหนึ่ง
แต่คนในบ้านไปเป็นสี่ปुरुหมัสยิดของอีกมัสยิดหนึ่งเกิดขึ้นโดยทั่วไปในกลุ่มตัวอย่าง ฉะนั้นในการไปเก็บ
ข้อมูลจึงลำบาก ต้องขอความช่วยเหลือจากคนที่บ้านช่วยชี้แนะว่าบ้านใดใช่หรือไม่ใช่สี่ปुरुหมัสยิดของ
มัสยิดดังกล่าว และจากการกระจายตัวของหมู่บ้านจึงเป็นอุปสรรคสำคัญประการหนึ่งของการไป
ละหมาดรวมกันที่มัสยิดเป็นประจำทั้ง ๔ เวลา ตลอดจนการใช้มัสยิดเป็นศูนย์กลางในการทำ
กิจกรรมทางสังคมบางประการ เช่นการจัดการแต่งงาน (นิกะหฺ) ที่มัสยิดเป็นต้น

อาชีพ ข้อที่เหมือนกันของสัปบุรุษอีกประการหนึ่งคือ อาชีพซึ่งได้แก่เกษตรกรรม ส่วนใหญ่เป็นการทำนา ทำสวน ทำไร่ ส่วนปลูสัตว์มีเฉพาะแต่ที่หมู่บ้านมัสยิดอิสลามวัฒนา (อยุธยา) ซึ่งเลี้ยงวัวนม อนึ่ง ในการเก็บข้อมูลจากจังหวัดอยุธยา ปัญหาที่เกิดขึ้นคือมีสัทธิแรกที่ได้เป็นกลุ่มตัวอย่าง คือมีสัทธิซ่อฟ้า ตำบลคลองตะเคียน ประชากรที่เก็บข้อมูลมาได้ส่วนใหญ่กลับไม่ใช่เกษตรกร เพราะสัปบุรุษส่วนใหญ่ปัจจุบันต่างทิ้งไร่นาเข้าทำงานในเมืองหรือในกรุงเทพฯ จึงทำให้ต้องออกไปเก็บข้อมูลใหม่ที่มีสัทธิดังกล่าว อย่างไรก็ตามจากการที่สัปบุรุษส่วนใหญ่ของมัสยิดในชนบท ๔ แห่งทำการเพาะปลูกโดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการทำนาเป็นหลัก น่าจะเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้มีสัทธิทั้ง ๔ แห่งทำหน้าที่ทางศาสนเศรษฐกิจได้สำเร็จ นั่นคือการจัดตั้งบัญชีมูลมาตหรือกองทุนชะกาต ซึ่งหมายถึงการที่ผู้นำชุมชนซึ่งได้แก่อิหม่ามรับชะกาตของผู้มีรายได้อัตราส่วนที่ศาสนากำหนดแล้ว ผลิตผลและหักค่าใช้จ่ายแล้ว หากผลิตผลถึงเกณฑ์ตามที่ศาสนากำหนดต้องบริจาคเป็นชะกาตตามอัตราส่วนที่ศาสนากำหนดเช่นกัน มอบหรือใช้จ่ายในกิจการต่างๆ ๔ ประการ ดังนั้นเมื่ออิหม่ามรับชะกาตแล้วก็จะเป็นผู้แจกจ่ายใช้ในกิจการต่างๆ ๔ ประการตามความเหมาะสม อาทิการมอบแก่คนยากจน ใช้ในหนทางของศาสนา ฯลฯ ซึ่งอิหม่ามจะทำงานนี้ได้จะต้องตั้งคณะกรรมการพิจารณาตามความเหมาะสมตลอดจนช่วยสอดส่องดูแลทุกข์สุขของสัปบุรุษอย่างทั่วถึง นอกจากนั้นมัสยิดทั้ง ๔ แห่งในชนบทยังใช้เป็นที่พักพิงหรือเรื่องการประกอบอาชีพ ในขณะที่มัสยิดในเมืองไม่ค่อยมีบทบาทหน้าที่ทางศาสนา

เมื่ออาชีพส่วนใหญ่ของสัปบุรุษคือการเกษตร ปัญหาที่สัปบุรุษประสบจึงเป็นไปในทำนองเดียวกัน คือภัยธรรมชาติ ราคาสินค้า ตลาด ฯลฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปีที่ทำการศึกษาและช่วงเวลาที่ยากลำบากเป็นเวลาที่น้ำท่วมมากในภาคกลาง คือทั้งกรุงเทพฯ และ ๕ จังหวัดที่ไปทำการศึกษา ชวนา ชาวสวน ชาวไร่ ได้รับความเสียหายมาก นา สวนล้ม ปลาในบ่อหนีออกหมดหลายบ้านเมื่อขึ้นไปแล้วพบแต่ผู้หญิงและส่วนใหญ่สูงอายุ เพราะผู้ชายหรือคนในวัยแรงงานต่างออกไปวิดิกันป้องกันนาไร่ไม่ให้เสียหายมากกว่าที่เป็นอยู่ ดังนั้นจึงทำให้จำนวนกลุ่มตัวอย่างชายหญิงและคนวัยต่างๆ มีจำนวนไม่เท่ากัน

ส่วนความแตกต่างเฉพาะแห่งของทั้ง ๔ มัสยิดในชนบทกล่าวได้คือ

มัสยิดอิสลามวัฒนา ตั้งอยู่ริมแม่น้ำป่าสัก ตำบลสำเภาล่ม อำเภอกรุงเก่า จังหวัด

พระนครหรืออยุธยา เป็นมัสยิดที่มีมาแต่เดิมในสมัยอยุธยา แต่สมัยนั้นปลูกอยู่ริมคลองจามที่แยกจากแม่น้ำเข้าไป ต่อมาจึงย้ายออกมาปลูกปากคลองริมแม่น้ำดังกล่าวเป็นเรือนไม้ ซึ่งปัจจุบันกำลังอยู่ในระหว่างการก่อสร้างใหม่ให้กว้างขึ้นกว่าเดิมด้วยเรือนปูนใกล้กับหลังเก่า โดยจะใช้หลังเก่าทำเป็นที่สอนศาสนาและอาคารอเนกประสงค์ต่อไป สักปुरुส่วนใหญ่ของมัสยิดมีแนวความคิดปฏิบัติตามประเพณีที่บรรพบุรุษปฏิบัติสืบต่อกันมา แต่มีบางหลังคาเรือนโดยเฉพาะอย่างยิ่งบ้านซึ่งติดกับมัสยิดมีแนวความคิด ปฏิบัติตามคำสอนที่ปรากฏหลักฐานในคัมภีร์อัล-กุรอาน และสุนนะฮ์ของท่านศาสดามุฮัมมัด (ศ็อลฯ) ฉะนั้นบ้านหลังนี้จึงเป็นศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมขึ้นมาเอง เช่นการละหมาดวันอิติลัตริและอิติลัตริชากกลางแจ้ง คือไม่ละหมาดในมัสยิดเหมือนสักปुरु เพราะถือว่าการละหมาดกลางแจ้งในวันดังกล่าวเป็นแบบฉบับที่ท่านศาสดา (ศ็อลฯ) เคยปฏิบัติมา และกิจกรรมที่ปฏิบัติเป็นประจำ อีกประการหนึ่งคือการจัดบรรยายศาสนาธรรมเป็นประจำทุกเดือน ซึ่งมีคนเข้าฟังมากพอสมควร ทั้งการเข้าไปฟังในบ้านหรือบริเวณมัสยิด ทั้งนี้เพราะทางมัสยิดไม่อนุญาตให้เข้าไปจัดในมัสยิด เพราะเรื่องที่ว่าวิทยากรจะบรรยายเกรงว่าจะขัดแย้งกับแนวความคิดเดิมที่มีอยู่ ขณะเดียวกันทางมัสยิดก็ไม่จัดกิจกรรมนี้ขึ้นมาเพราะถือว่าเมื่อไม่อนุญาตให้กลุ่มหนึ่งมาจัด ทางมัสยิดก็ไม่ควรที่จะจัด ดังนั้นจึงทำให้คนอยากเข้าไปนั่งฟังบริเวณมัสยิด และเมื่อการบรรยายไม่ใช่ลักษณะการโจมตี แต่เป็นการชี้ชวนให้เห็นข้อเท็จจริงจึงทำให้สักปुरुจำนวนไม่น้อยเริ่มเปลี่ยนแนวความคิด ความเชื่อถือซึ่งมีทั้งที่กล้าแสดงออกอย่างเปิดเผยและยังไม่กล้าแสดงออก ฉะนั้นปัญหาสำคัญของหมู่บ้านนี้คือความแตกต่างหรือความขัดแย้งกันในแนวความคิดในการปฏิบัติศาสนกิจ สำหรับมัสยิดจัดไปเป็นกลุ่มที่นับถือท่านครู ส่วนมัสยิดสุดท้ายเป็นกลุ่มที่ถือตามอัล-กุรอานและสุนนะฮ์ อนึ่ง บ้านของสักปुरुตั้งอยู่บน ๒ ฝั่งแม่น้ำ แต่มัสยิดตั้งเรียงกันบนฝั่งแม่น้ำเดียวกัน ส่วนบ้านของอิหม่ามอยู่นอกหมู่บ้าน ซึ่งไกลจากหมู่บ้านนี้มาก จะมามัสยิดสัปดาห์ละครั้งคือวันศุกร์ (อิหม่ามเป็นสักปुरुมัสยิดนี้แต่ออกไปอยู่บ้านภรรยาที่หมู่บ้านอื่น) บ้านคอเต็บก็ตั้งอยู่ในระยะที่ค่อนข้างไกลจากมัสยิด ส่วนบ้านที่อยู่ติดกับมัสยิดคือ นายแอน เจ๊ะโอะ ซึ่งเป็นลูกเขยของอิหม่ามเก่าเป็นครูสอนศาสนาให้แก่เด็กๆ ที่มีมัสยิด เป็นคณะกรรมการมัสยิดและเป็นผู้ใหญ่บ้าน ดังนั้นผู้ใหญ่แอนจึงเป็นคนที่สักปुरुไปปรึกษาหรือขอความช่วยเหลือเมื่อมีปัญหา และเป็นคนที่ได้รับความเคารพนับถือมากที่สุดในบ้าน ส่วนอิหม่ามได้รับคะแนนน้อยมากและหากนำมาเปรียบเทียบกับภายในกลุ่มตัวอย่างมัสยิดในชนบทด้วยกัน ตลอดจนกลุ่มตัวอย่างมัสยิดในเมือง อิหม่ามมัสยิดนี้ก็ได้รับคะแนนนิยมน้อยที่สุดเช่นกัน ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าความใกล้ชิด

กับสัปบุรุษและการปฏิบัติหน้าที่ตามสถานภาพมีส่วนในการได้รับความเคารพนับถือ

มัสยิดอັตตะกวา ตั้งอยู่ปากคลอง ๒๐ ตำบลคอนฉิมพลี อำเภอบางน้ำเปรี้ยว จังหวัด ฉะเชิงเทรา เป็นมัสยิดใหม่สุดในกลุ่ม ๓ มัสยิดในบริเวณนี้ (สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ โดยเป็น อาคารไม้เล็ก ๆ ในบริเวณที่ดิน ๒ ไร่ ๒ งาน ปัจจุบันเป็นอาคารปูนซึ่งอยู่ระหว่างการก่อสร้าง ตกแต่ง) ทั้งนี้เพราะสัปบุรุษที่ขึ้นอยู่กับมัสยิดอยู่ในประเภทปฏิบัติตามคำสอนในคัมภีร์อัล-กุรอานและ แบบฉบับคำสอนของท่านศาสดา (คือลฯ) ดังนั้นบ้านเรือนซึ่งตั้งอยู่ ๒ ฝั่งคลอง จึงอยู่ในลักษณะ กระจุกกระจาย ไม่ได้แบ่งตามเขตที่ตั้งของมัสยิด เพราะขึ้นอยู่ด้วยความสมัครใจของสัปบุรุษที่จะมา รวมกันกับมัสยิดใหม่ และเนื่องจากอาชีพส่วนใหญ่ของสัปบุรุษคือการทำนาทำไร่ จึงยังทำให้บ้าน เรือนตั้งอยู่ห่างกันยิ่งขึ้น ซึ่งต่างจากหมู่บ้านมัสยิดคือสลามวัฒนาที่ตั้งอยู่ชุกชุมกัน ฉะนั้นระยะทางจึง เป็นอุปสรรคในการเดินทางไปละหมาด ๕ เวลาที่มัสยิด แต่กระนั้นก็มีผู้ไปละหมาดรวมกันทั้ง ๕ เวลา อนึ่ง ในบริเวณมัสยิดเป็นที่ตั้งของโรงเรียนสามัคคีซึ่งปัจจุบันมอบให้รัฐเป็นผู้ดำเนินการ แต่ กิจกรรมของโรงเรียนกับมัสยิดยังสอดคล้องกันอยู่ เช่นในเวลาบ่ายและเย็น ครูจะให้เด็กเรียนมุสลิม ขึ้นไปละหมาดรวมกันที่มัสยิด คณะครูและคณะกรรมการมัสยิดก็จะร่วมมือกันพัฒนาจนได้เป็นโรงเรียน ตัวอย่าง ครูใหญ่คือครูเทพ วิไลวรรณ ซึ่งมีบ้านพักอยู่ในบริเวณที่มัสยิดก็เป็นคณะกรรมการมัสยิดด้วยคนหนึ่ง และรักษาการแทนคอเต็บ ทั้งนี้เพราะอັตตะกวาเป็นอีกมัสยิดหนึ่งในกลุ่ม ตัวอย่าง ที่ทั้งอิหม่ามและคอเต็บไม่ได้อยู่ในบริเวณหมู่บ้าน แต่ออกไปประกอบอาชีพที่กรุงเทพฯ และ ในตัวจังหวัด ซึ่งทั้ง ๒ ท่านต่างได้ทำเรื่องขอลาออก แต่ได้รับการขยับขึ้นจากคณะกรรมการและ สัปบุรุษ จึงต้องมีการแต่งตั้งผู้ทำหน้าที่แทนทั้ง ๒ ตำแหน่ง ดังนั้น จากคำถามผู้ที่มักจะไปถามปัญหา หรือขอความช่วยเหลือและผู้ให้ความเคารพนับถือมากที่สุดที่บ้าน อิหม่ามจึงไม่ใช่จุดศูนย์รวมเหมือนดัง มัสยิดอื่นๆ แต่คะแนนกระจายไปยังหลายบุคคล โดยมีครูเทพ วิไลวรรณ ได้รับเป็นอันดับ ๑ ซึ่ง ไล่เรียงกับผู้รักษาการในตำแหน่งอิหม่าม นายยูเซิน อาบัวร์

เนื่องจากคณะกรรมการมัสยิดและสัปบุรุษส่วนใหญ่มีความกระตือรือร้น จึงมักจัดกิจกรรม ต่างๆ ขึ้นมาเสมอ เช่นงานหารายได้เพื่อการกุศล การจัดอภิปรายศาสนธรรมโดยผู้ทรงคุณวุฒิจาก กรุงเทพฯ การจัดอบรมศาสนาแก่เยาวชนในภาคฤดูร้อน (แต่เดิมเคยส่งไปอบรมที่บางกอกน้อย) กล่าวกันว่าเยาวชนส่วนใหญ่ของหมู่บ้านนี้เป็นผู้ที่มีความเคร่งครัดในศาสนา และสำหรับครอบครัวที่มี

ความสามารถพอที่จะสนับสนุนให้ลูกหลานเรียนทางสามัญให้สูงที่สุดเท่าที่จะทำได้ ซึ่งก็มีเรียนจบถึงชั้นปริญญาเอก นอกจากนั้นในช่วง ๒ ปีที่ผ่านมา มัสยิดไฉ่ยังคงถูกใช้เป็นที่ตั้งค่ายระยะสั้นของชมรมนักศึกษาสตรีมหาวิทยาลัยรามคำแหง ซึ่งนำผลในทางบวกมาให้แก่หมู่บ้าน จากสภาพการณ์ต่างๆ ดังที่ได้อธิบายพอเป็นสังเขป หากจะมองในแง่ของการพัฒนา คงกล่าวได้ว่าหมู่บ้านมัสยิดนี้พัฒนาอย่างรวดเร็วและได้ผลมากทั้งในแง่ตัวบุคคลหรือจิตใจและทางวัตถุ แม้ว่าจะเป็นหมู่บ้านที่ไฟฟ้ายังเข้าไปไม่ถึงก็ตาม

มัสยิดศุกอิสลาม ตั้งอยู่ที่คลอง ๒๒ ตำบลพระอาจารย์ อำเภอบึงสามพัน จังหวัด

นครนายก ลักษณะที่ตั้งของมัสยิดและบ้านของสัปบุรุษตลอดจนแนวความคิดเป็นไปในทำนองเดียวกับมัสยิดอัสดีทวา ซึ่งสัปบุรุษของทั้ง ๒ มัสยิดนี้มักจะมีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติจากการแต่งงาน ทั้งนี้อาจเป็นเหตุผลจากการที่มีแนวความคิดในการปฏิบัติศาสนกิจเหมือนกัน ซึ่งค่อนข้างมีน้อยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในอดีต และจากการสอบถามข้อเท็จจริงจากมัสยิด ๓ แห่ง คือมัสยิดศุกอิสลาม มัสยิดอัสดีทวา และมัสยิดอัสซอริชซุนนะห์ ข้อมูลที่ได้รับเหมือนกันประการหนึ่งคือทั้งสัปบุรุษของมัสยิดอัสดีทวาและมัสยิดศุกอิสลาม ต่างก็ได้รับแนวความคิดหรือการเผยแพร่มาจากสัปบุรุษมัสยิดอัสซอริชซุนนะห์ ทั้งจากการที่สัปบุรุษจากมัสยิดนี้เดินทางไปค้าขายยังบริเวณมัสยิดทั้ง ๒ ตลอดจนการที่สัปบุรุษจากมัสยิดทั้ง ๒ เดินทางไปศึกษาที่โรงเรียนราชการมูลนิธิ

แม้ว่ามัสยิดนี้จะไม่มียังโรงเรียนสามัญอยู่ในบริเวณมัสยิดก็ตาม แต่ทางโรงเรียนก็ให้ความร่วมมือในกิจกรรมของมัสยิดอย่างดียิ่ง ทั้งนี้โดยการนำของครูสุทิน วิสุทธิพงษ์ ครูใหญ่ซึ่งมีตำแหน่งเป็นคณะกรรมการมัสยิดด้วยคนหนึ่ง สิ่งซึ่งทางโรงเรียนให้ความร่วมมือกับมัสยิดคือ ใช้โรงเรียนเป็นที่สอนศาสนาแก่เด็กเมื่อโรงเรียนเลิกในแต่ละวัน เพื่อที่เด็กจะได้ไม่ต้องเดินทางจากโรงเรียนไปเรียนที่มัสยิดซึ่งอยู่ห่างกัน ซึ่งเด็กจะต้องพายเรือไป นอกจากนั้นคณะครูช่วยกันบริจาคเงินและติดต่อเชิญวิทยากรไปบรรยายศาสนธรรมเป็นประจำเดือนละครั้งที่มีมัสยิด จากการเป็นครูผู้อาวุโสที่สอนหนังสือมานาน โดยอิหม่ามก็เป็นลูกศิษย์ด้วยคนหนึ่ง ประกอบกับการเป็นคณะกรรมการมัสยิดที่เข้มแข็งทำให้ครูสุทิน เป็นผู้ที่ได้รับความเคารพนับถือจากสัปบุรุษในหมู่บ้าน

อนึ่ง หมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านที่หาเยาวชนได้ลำบากที่สุดในบรรดากลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ข้อเท็จจริงที่ได้รับทราบมาสืบเนื่องจากเหตุผล ๒ ประการคือ เยาวชนส่วนใหญ่ออกไปหางานทำ

นอกหมู่บ้าน จะกลับมาอยู่ในหมู่บ้านในฤดูกาลเก็บเกี่ยว อีกส่วนหนึ่งจะออกไปศึกษาในตัวเมือง
ตลอดจนในกรุงเทพฯ

มัสยิดอัลฮุคฟา ตั้งอยู่ที่คลอง ๑๓ ตำบลบึงคอไห อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี เป็น
มัสยิดที่ตั้งอยู่เรียงกันเช่นเดียวกับ ๓ มัสยิดที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่การแบ่งหมู่บ้านหรือสับปฐุขแตกต่างกัน
กัน คือมิใช่เพราะสาเหตุความแตกต่างกันในแนวความคิดในการนับถือศาสนา หากแต่เป็นการแบ่ง
ตามการอพยพมาตั้งหลักแหล่งของบรรพบุรุษ กล่าวคือมุสลิมในบริเวณนี้ทั้งหมดเป็นมุสลิมที่อพยพไป
จากหมู่บ้านต่างๆ ในซานพระนคร (กรุงเทพฯ) ซึ่งต่างก็มีเชื้อสายมาจากทางภาคใต้ เมื่อกลุ่มใด
อพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานก็จะสร้างมัสยิดขึ้น ซึ่งพื้นที่บริเวณทั้งหมดแต่เดิมเป็นป่า ส่วนสับปฐุขของ
มัสยิดต่างๆ ก็จะมีการไปสู้ออกันไปมา แต่เมื่อแต่งงานและย้ายที่อยู่แล้วบางคนยังคงเจตนาารมย์
ที่จะเป็นสับปฐุขของมัสยิดเดิมอยู่ ส่วนลูกที่โตๆ ขึ้นมา ก็สุดแต่ความสมัครใจว่าใครจะเป็นสับปฐุข
ของมัสยิดใด ดังเช่นบ้านผู้ใหญ่ไพรัช รื่นสุข ซึ่งให้ที่พักในขณะเก็บข้อมูลก็มีลักษณะดังกล่าวนี้
สำหรับในด้านแนวความคิดในการปฏิบัติไม่ปรากฏออกมาเป็นนโยบายตั้งมัสยิดต่างๆ ใน ๓ จังหวัด
แต่จากการสังเกตและการสนทนา พอสรุปได้ว่า สับปฐุขโดยทั่วไปยังกระทำการต่างๆ ตาม
บรรพบุรุษ เช่น มีการทำข้าวเหนียวเหลืองหน้าไก่ กะนง คาคา เมื่อสมความปรารถนา การทำบุญ
๕๐ วันให้แก่คนที่ตายไปแล้วเพื่อเป็นการส่งวิญญาณ ฯลฯ ส่วนคณะกรรมการมัสยิดบางท่าน ตลอดจน
เยาวชน จะมีแนวความคิดไปทางการปฏิบัติตามแนวทางในคัมภีร์อัล-กุรอานและสุนนะหฺ อันมีข้อแตก
ต่างของมัสยิดนี้ที่พบคือ เยาวชนรวมตัวกันได้อย่างเหนียวแน่นมาก ตั้งเป็นศูนย์เผยแพร่สังฆธรรม
อิสลาม โดยใช้ส่วนหนึ่งของมัสยิดเป็นที่ทำการ กิจกรรมต่างๆ ที่กลุ่มเยาวชนทำคือ การจัดห้องสมุด
อย่างเป็นระบบ รายชื่อหนังสือที่มีอยู่ ติดไว้ที่ประตูเข้าออกของมัสยิดอย่างเป็นระเบียบ หนังสือแค
ละเล่มอยู่ในสภาพที่ถูกใช้อย่างมาก ซึ่งแตกต่างจากตู้หนังสือของมัสยิดหลายแห่งที่อยู่ในลักษณะเรียบ
ร้อยและบางแห่งใส่กุญแจไว้ นอกจากการจัดค้นหาซื้อหนังสือมาไว้บริการแก่สับปฐุขแล้ว เยาวชน
กลุ่มนี้ยังจัดทำวารสารขึ้นมาเอง ชื่อว่า "อัล ฮุคฟา" เมื่อถึงเวลาละหมาตพวกเขาจะมาเป็นผู้
ประกาศเชิญชวน (อะซาน) และหลังละหมาตเสร็จแต่ละครั้ง จะผลัดกันเป็นผู้กล่าวหรืออ่านหนังสือ
เกี่ยวกับคำสอนเพื่อเป็นการเตือนสติ ฯลฯ ซึ่งจากผลงานดังกล่าวนี้ ทำให้เป็นข้อภาคภูมิใจของ
สับปฐุขส่วนใหญ่และจะเป็นสาเหตุให้ความแตกต่างทางแนวความคิดที่มีอยู่บ้าง ไม่เป็นปัญหาสำหรับ
สับปฐุขหมู่บ้านนี้ อนึ่ง เยาวชนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านนี้ไม่มีโอกาสได้ศึกษาวิชาการทางสามัญสูงเหมือน

หมู่บ้านอื่นๆ แต่จะศึกษาในทางศาสนาและวิชาชีพ และสาเหตุสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้เยาวชนหลายคนที่เคยเกเรกลับตัวมาเป็นผู้ที่ประพฤติตนเป็นกตดี อยู่ในแนวทางของศาสนาอย่างเคร่งครัดคือขบวนการกะวะหุ ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่ออกไปเชิญชวนมุสลิมให้กระทำตามแนวทางของศาสนา กลุ่มดังกล่าวนี้จะออกไปเองด้วยความศรัทธา เพราะถือเป้าหมายที่ของมุสลิมที่จะออกไปตักเตือนเชิญชวนพี่น้องมุสลิมให้อยู่ในหนทางของศาสนา ด้วยการงานที่ประสบผลสำเร็จ ทำให้สัจปุระมัสยิดต้องการคณะกะวะหุมาก

สำหรับโรงเรียนทางสามัญของมัสยิดซึ่งสอนศาสนาควบคู่กันไปด้วย ไม่ได้ตั้งอยู่ในบริเวณเดียวกับมัสยิด ทั้งนี้เพราะที่ดินที่ได้รับบริจาคอยู่ห่างจากมัสยิด ครูที่เป็นกำลังสำคัญในการสอนศาสนาคือครูรุคดีน ประคัญชาติ ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับความเคารพนับถือมากคนหนึ่ง ส่วนความปรารถนาประการหนึ่งของสัจปุระมัสยิดนี้คือ ขยายการศึกษาทางด้านศาสนาให้อยู่ในระดับสูง ในขณะที่ด้วยกันสัจปุระส่วนใหญ่ต่างก็ต้องการการศึกษาในระบบโรงเรียนสำหรับผู้ใหญ่ในด้านศาสนา เช่นการอภิปราย หรือบรรยายศาสนธรรมจากผู้ทรงคุณวุฒิซึ่งเกือบไม่มีเลย ทั้งนี้มีสาเหตุจากความลำบากในการเดินทางเข้าไปในหมู่บ้านและการต้องใช้ค่าใช้จ่ายสูงในภาวะที่มัสยิดไม่มีงบประมาณและสัจปุระฐานะไม่ดี

อนึ่ง ในด้านตัวอาคารมัสยิด หากเปรียบเทียบระหว่างมัสยิดทั้ง ๑๐ แห่งที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง มัสยิดอัลฮุคมา มีขนาดเล็กที่สุดและอยู่ในสภาพที่เก่าที่สุด ซึ่งสัจปุระต่างก็มีความปรารถนาที่จะบูรณะต่อเติมแต่ยังขาดงบประมาณ แต่หากมองในแง่ของหน้าที่มัสยิดนี้ถูกใช้ประโยชน์ หรือมีคนมารับหรือมาใช้บริการมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือกลุ่มเยาวชน และกล่าวได้ว่าเป็นมัสยิดที่ไม่มีปัญหาเรื่องช่องว่างระหว่างวัย เพราะเยาวชนทำงานกันเข้มแข็งและเป็นที่ยินยอมของผู้ใหญ่ซึ่งพยายามให้ความสนับสนุนอย่างเต็มที่

มัสยิดคณะฮุกูตุดดีนอิสลาห์ ตั้งอยู่ที่ปากคลองลำวี ตำบลระหาร อำเภอบางบัวทอง จังหวัดนนทบุรี เป็นมัสยิดที่กล่าวได้ว่าใหญ่ที่สุด ใหญ่ที่สุดและสวยงามที่สุดในกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ทั้งนี้เพราะมัสยิดนี้ได้ถูกสร้างขึ้นใหม่แทนหลังเก่าซึ่งเป็นอาคารไม้โดยได้รับทุนจากต่างประเทศ ส่วนในด้านหน้าที่ของมัสยิดกล่าวได้ว่า มัสยิดนี้ทำหน้าที่ด้านต่างๆ อย่างมากเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านการศึกษา เพราะนอกจากจะบริการแก่สัจปุระในชุมชนแล้ว ยังให้บริการแก่ชาวไทยมุสลิม

โดยทั่วไป เช่นโครงการฝึกอบรมความรู้ทางศาสนาหลักสูตรเร่งรัด^๑ ซึ่งดำเนินงานโดยอาจารย์ ยากิม และอาจารย์การ์ม วันแอะเลาะห์ ซึ่งเป็นบุตรชายของอิหม่าม การอบรมนี้ไม่มีคนมาเข้ารับ การอบรมมากทั้งสัปบุรุษในหมู่บ้าน และมุสลิมจากกรุงเทพฯ และที่อื่นๆ ซึ่งการเดินทางไปที่มัสยิดนี้ นอกจากจะใช้รถแล้วยังต้องต่อเรือเข้าไปที่มัสยิด ซึ่งสัปบุรุษส่วนหนึ่งมีอาชีพขี้นเรือ จึงทำให้เป็นผล ดีในด้านเศรษฐกิจของสัปบุรุษในการขี้นเรือรับ-ส่งผู้เข้ารับการอบรม นอกจากนี้ยังทำให้มุสลิม หมู่บ้านอื่นได้รู้จักมัสยิดนี้มากขึ้น ด้วยเหตุผลหลายประการทำให้การอบรมโครงการนี้เป็นข้อภาคภูมิใจ มากที่สุดของสัปบุรุษ นอกจากการมีอิหม่ามดีและมีสัจจะดีสำหรับโรงเรียนที่อยู่ในบริเวณ เดียวกับมัสยิด ซึ่งต่างก็มีความหวังจะให้เป็นโรงเรียนสอนศาสนาในระดับสูงต่อไปในอนาคต

การที่มีสัจจะดีมีความคล่องตัวในการทำงานด้านต่างๆ มาก อาจสืบเนื่องมาจากสาเหตุ ต่างๆ เช่น อิหม่ามเป็นผู้มีความรู้ทางศาสนาสูง โดยการไปศึกษาที่ประเทศซาอุดีอาระเบียเป็นเวลา หลายปี และยังได้ส่งบุตรชายไปศึกษาต่อเช่นกัน ซึ่งขณะนี้กลับมาช่วยทำกิจกรรมต่างๆ หรือพัฒนา หมู่บ้าน ๒ ท่าน คืออาจารย์ยากิม และอาจารย์การ์ม ซึ่งเป็นคนหนุ่มที่ทำงานอย่างจริงจังทั้งใน หมู่บ้านและในสังคมมุสลิมภายนอกโดยทั่วไป และเนื่องจากบ้านอิหม่ามอยู่ในบริเวณพื้นที่ของมัสยิดซึ่ง อยู่ไม่ห่างจากตัวอาคาร ดังนั้นถึงแม้ว่าท่านจะอายุมากแล้วก็ตาม ก็ไม่ได้เป็นอุปสรรคในการปฏิบัติ หน้าที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งการไปนำละหมาดทั้ง ๕ เวลาที่มัสยิด และท่านก็เป็นอิหม่ามที่ได้รับความ เคารพนับถือจากสัปบุรุษมากที่สุดในกลุ่มตัวอย่างในชนบทคือร้อยละ ๘๐.๓๒ ซึ่งส่วนที่เหลือเป็นของ อดีตครูใหญ่โรงเรียน คือครูกรมล นิชมราษฎร์ ผู้ซึ่งเป็นผู้บุกเบิกในด้านการศึกษาสายสามัญ ในด้านเยาวชนก็มีการจัดตั้งกลุ่มและทำงานเพื่อเสริมกิจกรรมของมัสยิดอย่างแข็งขันเช่นกัน เช่น การทำเอกสารประกอบการสอน การทำห้องสมุด ฯลฯ โดยมีลูกสาวอิหม่ามเป็นแกนนำ

^๑เป็นการฝึกอบรมความรู้ทางศาสนาที่มุสลิมควรจะมี โดยจัดอบรมในวันอาทิตย์ ซึ่งจะกำหนด ระดับชั้นว่าหลักสูตรละกี่วัน การอบรมลักษณะนี้ต่อมาได้แพร่ขยายไปจัดที่อื่นๆ ทั้งในกรุงเทพฯ และ ต่างจังหวัด โดยผู้ริเริ่มที่นี้ได้ไปเป็นวิทยากรร่วมด้วย

อิหม่าม

การที่มีสัจจะทำหน้าที่หรือมีบทบาทต่อชุมชนในค่านต่างๆ โคนั้นต้องมีตัวบุคคลซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบในกิจการของมัสยิดตลอดจนความเป็นอยู่ของสัปบุรุษที่สังกัดมัสยิดนั้น ก็คืออิหม่าม งานศึกษาวิจัยนี้นอกจากจะศึกษาดูความสัมพันธ์ระหว่างหน้าที่ของมัสยิดกับลักษณะของอิหม่ามแล้ว ยังต้องการศึกษาเปรียบเทียบวาระหว่างอิหม่ามมัสยิดในเมืองกับอิหม่ามมัสยิดในชนบท จะใคร่ได้รับความเคารพนับถือเหมือนกันหรือไม่อย่างไร และมีอะไรเป็นสาเหตุ ตลอดจนต้องการศึกษาดูว่าหากสัปบุรุษมีปัญหาหรือเรื่องราวเกี่ยวกับศาสนาที่อยากปรึกษาหรือซักถาม ส่วนใหญ่จะมุ่งไปหาใคร จะใช้อิหม่ามหรือไม่ เพราะเหตุใด จากผลการศึกษารูปได้คือ

ตารางที่ ๑ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมในเมืองและมุสลิมในชนบท กับบุคคลที่เคารพนับถือมากที่สุด

ตำแหน่ง มุสลิม	อิหม่าม	คอเต็บ	กรรมการ มัสยิด	บุคคลอื่นๆ	ไม่มี	รวม
เมือง	๖๗.๕(๑๐๘)	๓.๘(๖)	๕.๕(๙)	๒๐.๕(๓๓)	๓.๘(๖)	๑๐๐(๑๖๐)
ชนบท	๕๕.๕(๑๖๑)	๑.๕(๓)	๓๗.๕(๖๐)	๑๕.๕(๒๓)	๑.๕(๓)	๑๐๐(๑๖๐)
รวม	๕๕.๕(๑๖๙)	๒.๕(๔)	๒๐.๕(๖๗)	๑๗.๕(๕๖)	๒.๕(๔)	๑๐๐(๓๒๐)

$\chi^2_{df} = ๕๓.๓๖$ $\chi^2_{df}(.๐๑) = ๑๓.๒๘$ แปลว่ามุสลิมในเมืองและในชนบทมีความสัมพันธ์กับตำแหน่งบุคคลที่เลือกอย่างมีนัยสำคัญที่ $P < .๐๑$ หรือมีความเชื่อมั่นได้ร้อยละ ๙๙.๙๙

จากตารางจะเห็นได้ว่า มุสลิมในเมืองมีความเคารพนับถืออิหม่ามสูงมากกว่ามุสลิมในชนบทร้อยละ ๒๓.๑ ส่วนมุสลิมในชนบทนับถือคณะกรรมการมัสยิดมากกว่ามุสลิมในเมืองร้อยละ ๓๓.๑ นอกจากนั้นเป็นการกระจายไปยังตำแหน่งอื่นๆ บ้างเล็กน้อย

สำหรับกลุ่มมัสยิดในเมืองและในชนบท สามารถจำแนกคะแนนนิยมของแต่ละมัสยิดและข้อมูล โดยสรุปของอิหม่ามแต่ละคนได้ดังนี้คือ

อิหม่ามมัสยิดจักรพงษ์ คือ นายสุธรรม ผลทวี อายุ ๖๘ ปี เป็นผู้ที่มีความรู้ทาง

ศาสนาดี และเป็นอิหม่ามมาเป็นเวลา ๒๓ ปี ซึ่งในหมู่บ้านผู้ที่มีอาวุโสและมีความรู้ดีเช่นท่านกล่าว
ได้ว่าไม่มีเหลืออยู่ ฉะนั้นท่านจึงเป็นศูนย์รวมของสัปบุรุษ เมื่อสัปบุรุษส่วนใหญ่มีปัญหาหรือข้อปรึกษา
ก็จะไปหาท่านด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้ท่านจึงได้คะแนนความเคารพนับถือจากสัปบุรุษร้อยละ ๙๓.๕๕
(๒๗ จาก ๓๑ คน)

อิหม่ามมัสยิดมะมิลลาค็อยริยะห์ (บ้านครัว) คือ นายสุไลมาน สัฟหะเลข อายุ ๖๒ ปี
เป็นผู้ที่มีความรู้ทางศาสนาดี เป็นอิหม่ามมาเป็นเวลา ๑๐ ปี สภาพทั่วไปเป็นเหมือนคัมมัสยิด
จักรพงษ์ ถือเป็นทั้งที่ปรึกษาและได้รับความเคารพนับถือจากสัปบุรุษ ซึ่งคิดเป็นร้อยละ ๙๐ (๒๓
จาก ๓๐ คน)

อิหม่ามมัสยิดมหานาค คือ นายสามารถ วงศ์เสงี่ยม อายุ ๕๓ ปี จบการศึกษาทาง
ศาสนาในระดับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยอัล-อัยซัร โคลโร ประเทศอียิปต์ และกำลังศึกษาใน
ระดับปริญญาตรีที่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ระยะเวลาการเป็นอิหม่ามน้อยที่สุดในกลุ่ม
ตัวอย่างทั้งหมด คือเป็นเวลา ๑ ปี นอกจากดำรงตำแหน่งอิหม่ามแล้วยังเป็นกรรมการกลาง
อิสลามกรุงเทพมหานคร เป็นประธานกรรมการมูลนิธิของมัสยิด และเป็นผู้จัดการและครูใหญ่
โรงเรียนบำรุงอิสลามซึ่งเป็นของมัสยิด รวมทั้งเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมด้านอื่นๆ กล่าวได้ว่าท่านทำ
งานคลุกคลีกับสัปบุรุษมาก จึงมีบทบาทในการเป็นที่ปรึกษาของสัปบุรุษในระดับเดียวกับสองมัสยิดข้าง
ต้น แต่ตามที่กล่าวไว้เบื้องต้นแล้วว่า หมู่บ้านนี้มีนักวิชาการผู้อาวุโสมากรวมทั้งนำชายของอิหม่ามที่
ท่านถือเอาเป็นที่ปรึกษา และประกอบกับความเป็นผู้น้อยของอิหม่าม ดังนั้นถึงแม้ว่าท่านจะเป็นผู้ทำ
กิจกรรมมาก ดังที่ได้กล่าวมาแล้วตลอดจนเป็นผู้ติดต่อขอเงินบริจาคจากชาวต่างประเทศมาขยาย
โรงเรียนและส่งเสริมโดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการศึกษา มากเพียงใดก็ตาม แต่คะแนนความเคารพ
นับถือจากสัปบุรุษจะไม่มากเท่าอิหม่าม ๒ มัสยิดแรก คือได้คะแนนร้อยละ ๖๕.๑๘ (๒๓ จาก
๓๑ คน) อย่างไรก็ตามจากคำถามเปิดข้อสังเกตคือความภาคภูมิใจของหมู่บ้านท่าน สัปบุรุษหลายท่าน
ตอบในทำนองเดียวกันว่า มีอิหม่ามที่ดีมากและมีความสามารถมาก

อิหม่ามมัสยิดยะวา คือ นายอรุณ พิทยานนท์ อายุ ๖๐ ปี เป็นอิหม่ามมาเป็นเวลา ๑๕
ปี ท่านเป็นผู้มีความรู้ดี และพยายามพัฒนาหมู่บ้านจากโครงการต่างๆ ที่กล่าวไว้เบื้องต้น ซึ่งลักษณะ
ประการหนึ่งที่ท่านปฏิบัติอยู่เป็นประจำแตกต่างจากอิหม่ามจากกลุ่มตัวอย่างมัสยิดทั้ง ๔ แห่งคือ ท่าน

จะนั่งอยู่ที่มัสยิดร่วมกับคณะกรรมการเพื่อรอรับเป็นที่ปรึกษาของสัปบุรุษ ตลอดจนปฏิบัติหน้าที่ด้านต่างๆ อันพึงทำได้ ตั้งแต่เมื่อท่านสอนกุรอานแก่เด็กๆ เสร็จ คือประมาณ ๒ ชั่วโมงถึงประมาณ ๒ ยามเป็นประจำ สิ่งซึ่งที่ท่านได้พบมากคือการเป็นผู้ทำพิธีแต่งงาน (นิกะหฺ) ให้แก่สัปบุรุษจากที่อื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวต่างประเทศ ตลอดจนเป็นผู้ต้อนรับและดูแลแขกต่างหมู่บ้านหรือต่างประเทศที่มีเข้ามาพักค้างคืนอยู่ที่มัสยิดเป็นประจำ และเนื่องจากท่านเป็นหลานคอเต็บ และในหมู่บ้านมีผู้มีความรู้ท่านอื่นๆ ด้วย ฉะนั้นบทบาทในการเป็นที่ปรึกษาของสัปบุรุษจึงน้อยกว่า ๓ มัสยิดแรก และคะแนนความเคารพนับถือก็กระจายไปยังบุคคลต่างๆ โดยอิหม่ามได้คะแนนร้อยละ ๔๖.๖๖ (๑๔ จาก ๓๐ คน)

อิหม่ามมัสยิดอัลชอริชุนนะห์ คือ นายอับลุเราะห์มานหะซัน กรีมี่ อายุ ๗๒ ปี เป็นอิหม่ามมาเป็นเวลา ๑๕ ปี จบการศึกษาทางศาสนาในระดับปริญญาตรีจากประเทศซาอุดีอาระเบียและอียิปต์ อิหม่ามท่านนี้แม้ว่าจะเป็นผู้อาวุโส แต่ท่านยังประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว ซึ่งต่างจากอิหม่ามมัสยิดอื่น (ยกเว้นมัสยิดมหานาค) ที่ไม่ได้ประกอบอาชีพอื่นใดๆ นอกจากนี้มีรายได้จากการให้เช่าทรัพย์สิน (บ้านและที่ดิน) ดังนั้นเวลาในการดูแลสัปบุรุษอาจมีน้อยกว่าอิหม่ามมัสยิดอื่นๆ และเนื่องจากหมู่บ้านนี้มีผู้มีความรู้ทางศาสนาในระดับสูงหลายคน ตลอดจนยังมีผู้อาวุโสมากกว่าอิหม่าม ซึ่งส่วนใหญ่จะมีความเกี่ยวข้องกันเป็นเครือญาติกัน ฉะนั้นบทบาทในการเป็นที่ปรึกษาหรือของสัปบุรุษก็ดี หรือการเป็นผู้ที่สัปบุรุษเคารพมากที่สุดก็อยู่ในหมู่บ้านก็ดี อิหม่ามมัสยิดนี้จะมีน้อยที่สุดในกลุ่มตัวอย่างมัสยิดในเมือง ทั้งนี้ได้รับความเคารพนับถือคิดเป็นร้อยละ ๔๓.๓๓ (๑๓ จาก ๓๐ คน) ส่วนร้อยละ ๕๐ เป็นของผู้ที่อาวุโสมากที่สุดคือ นายอับลุเราะห์มานอ์ชา กรีมี่

สำหรับกลุ่มมัสยิดในชนบท ผลการศึกษาปรากฏว่าคะแนนของความเคารพนับถือของสัปบุรุษต่ออิหม่ามกับคณะกรรมการมีความแตกต่างกันเพียงร้อยละ ๖.๘ และเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มอิหม่ามมัสยิดในเมืองจะได้รับความนิยมน้อยกว่า ซึ่งเช่นเดียวกับการเป็นที่ปรึกษาปัญหาหรือกิจการเกี่ยวกับศาสนาก็มีบทบาทน้อยเช่นกัน ซึ่งข้อมูลของแต่ละมัสยิดสรุปได้ดังนี้คือ

อิหม่ามมัสยิดอิสลามวัฒนา คือ นายสมหมาย ชันธราชญ์ อายุ ๕๒ ปี มีความรู้ทางศาสนาพอสมควร เพิ่งได้รับตำแหน่งอิหม่ามเมื่อไม่นานโดยเป็นสืบทอดจากพี่ชายซึ่งถึงแก่กรรม แต่เนื่องจากบ้านของอิหม่ามอยู่ต่างหมู่บ้าน จะไปมัสยิดประจำเฉพาะการละหมาดในบ่ายวันศุกร์ ฉะนั้นจึงเกือบไม่มีบทบาทในการเป็นที่ปรึกษาปัญหา เพราะมีผู้ปรึกษาเพียงร้อยละ ๖.๖ ส่วนใหญ่สัปบุรุษจะ

ประกาศคณะกรรมการมัสยิดตลอดจนบุคคลนอกหมู่บ้าน สำหรับคะแนนความเคารพนับถือได้รับร้อยละ ๒๓.๒๒ (๑ จาก ๓๐ คน) ส่วนบุคคลที่ได้รับการเคารพนับถือมากที่สุดและเป็นທີ່ปรึกษาหรือถามปัญหา มากที่สุดคือนายอิสมาแอ เจ๊ะโอ๊ะ ซึ่งมีตำแหน่งเป็นทั้งคณะกรรมการมัสยิด ผู้ใหญ่บ้าน ครูสอน ศาสนา และเป็นลูกเขยของอิหม่ามคนก่อน นอกจากนั้นยังมีบ้านอยู่ติดกับมัสยิด

อิหม่ามมัสยิดอັดดีควา คือนายอคุลย์ เข็นตหลวง อายุ ๕๘ ปี เป็นผู้มีความรู้ดี เป็นอิหม่ามมาเป็นเวลา ๒๐ ปี แต่มีลักษณะในตนเองเกี่ยวกับอิหม่ามมัสยิดอิสลามวัฒนา คือออกไปประกอบอาชีพที่กรุงเทพฯ แต่งตั้งผู้ทำหน้าที่แทนไว้คือนายฮูเซ็น อามัส อายุ ๑๒ ปี ดังนั้นหน้าที่ในการเป็นที่ปรึกษาของอิหม่ามจึงมีเพียงร้อยละ ๑๓.๓ ส่วนคะแนนทางด้านความเคารพนับถือได้รับ เท่ากับอิหม่ามมัสยิดอิสลามวัฒนา คือร้อยละ ๒๓.๓๓ ส่วนผู้ที่ได้รับการเคารพนับถือมากที่สุดคือนายเทพ วิไลวรรณ รองลงไปคือผู้รักษาการตำแหน่งอิหม่าม

อิหม่ามมัสยิดหุดอิสลาม คือนายฮูซามัตรอตี ซอฟร์ อายุ ๕๑ ปี มีความรู้ทางศาสนาดีพอสมควร เป็นอิหม่ามมาเป็นเวลา ๘ ปี แต่บ้านอยู่ค่อนข้างไกลจากมัสยิด จากเหตุผลดังกล่าวไว้ และเนื่องจากหมู่บ้านนี้มีครูผู้อาวุโสที่เคยสอนหรือกำลังสอนอยู่ในโรงเรียนสามัญหลายคน (ซึ่งเป็นครูของอิหม่ามด้วย) และดำรงตำแหน่งเป็นคณะกรรมการมัสยิดด้วย ฉะนั้นบทบาทในการเป็นที่ปรึกษาปัญหาของอิหม่ามก็ตี หรือการเป็นผู้ได้รับความเคารพนับถือมากที่สุดในหมู่บ้านก็ตี จึงไม่มากเท่าที่ควร ทั้งนี้ในกรณีอิหม่ามได้คะแนนร้อยละ ๔๔.๓๔ (๑๔ จาก ๓๑ คน) คะแนนที่เหลือเป็นของนายสุทิน วิสุทธิพงษ์ และนายมานิตย์ ชำเจริญ และนายมุด ภูมิรักษา

อิหม่ามมัสยิดอัลฮุดา คือนายกอเค็ร หวังประโยชน์ อายุ ๑๓ ปี เป็นอิหม่ามมาเป็นเวลานาน ๕๕ ปี มีความรู้ทางศาสนาดีพอสมควร บุตรชาย ๒ คน เป็นคณะกรรมการมัสยิด และมีตำแหน่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งจะเป็นผู้ที่มีบทบาทเป็นที่ปรึกษาหรือตอบปัญหาทางศาสนาแก่สัปบุรุษควบคู่ไปกับครูบูรุดดีน ประดับญาติ บทบาทของอิหม่ามในค้ำนี้จึงน้อยคือประมาณร้อยละ ๑๖.๖ และคะแนนของความเคารพนับถือที่ได้รับจากสัปบุรุษคิดเป็นร้อยละ ๔๓.๓๓ (๑๓ จาก ๓๐ คน) ส่วนที่เหลือเป็นของครูบูรุดดีน และผู้ใหญ่อีม บุตรชาย

อิหม่ามมัสยิดนะฮ์ญอตุลอิสลาห์ คือนายซาฟีอี วันแฉะ อายุ ๑๓ ปี จบการศึกษาทางศาสนาระดับปริญญาตรีจากประเทศซาอุดีอาระเบีย เป็นอิหม่ามมาเป็นเวลา ๕๔ ปี ในปัจจุบัน

กิจการต่างๆ ของมัสยิดมีบุตรชายทั้ง ๒ คืออาจารย์ฮากีม และอาจารย์การ์ม เป็นผู้ช่วยดำเนินงาน และเมื่อสัปบุรุษมีโยธาหรือต้องการปรึกษากิจการต่างๆ ทางด้านศาสนา นอกจากจะถามกับอิหม่ามซึ่งคิดเป็นร้อยละ ๔๐.๘๓ ก็จะมาถามอาจารย์ทั้ง ๒ นี้ ส่วนความเคารพนับถือของสัปบุรุษ อิหม่ามได้ร้อยละ ๔๐.๓๒ (๒๘ จาก ๓๑ คน) ซึ่งสูงที่สุดในกลุ่มตัวอย่างมัสยิดในชนบท และจากการสนทนากับสัปบุรุษโดยทั่วไป รวมทั้งที่ไม่ได้ตกเป็นกลุ่มตัวอย่าง ดูต่างจะมีความรู้สึกว่ อิหม่ามเป็นปูชนียบุคคลที่ควรแก่การเคารพอย่างยิ่ง จากการศึกษาและพยายามปฏิบัติหน้าที่ด้วยดีมาเป็นเวลานานจนทำให้หมู่บ้านพัฒนาขึ้นทั้งทางวัตถุ คือตัวอาคารมัสยิดและที่สำคัญคือการพัฒนาบุคคลในด้านวิชาความรู้ รวมถึงการเป็นพ่อที่ดี สามารถอบรมสั่งสอนลูกจนได้เป็นคณาจารย์ที่มีชื่อเสียงและมีผลงานเป็นที่ประจักษ์ในสังคมไทยมุสลิม นอกจากนี้ท่านยังดำรงตำแหน่งต่างๆ อีกหลายตำแหน่ง เช่น รองประธานกรรมการอิสลามประจำจังหวัดขอนแก่นบุรี เจ้าของ ผู้จัดการ ครูใหญ่โรงเรียนอิสลามสัมพันธ์ ฯลฯ

สำหรับอิหม่ามมัสยิดในกลุ่มชนบท หากจะเรียงลำดับตามคะแนนที่สัปบุรุษให้ในความเคารพนับถือมากที่สุดในหมู่บ้าน เรียงลำดับได้คือ

- อันดับที่ ๑ อิหม่ามมัสยิดคณะยิวอตุลอิสลาห์ นายซาฟิอี วันแอะเลาะห์
- อันดับที่ ๒ อิหม่ามมัสยิดศตุงอิสลาม นายมุฮัมมัดรอดี ซอฟร์
- อันดับที่ ๓ อิหม่ามมัสยิดอัลฮุตา นายกอเค็ร์ หวังประโยชน์
- อันดับที่ ๔ อิหม่ามมัสยิดอิสลามวัดนา และมัสยิดอັดตักวา นายสมหมาย ชันธปราชญ์ และนายอตุลย์ เซ็นต์หลวง

ส่วนอิหม่ามมัสยิดในกลุ่มเมือง เรียงลำดับคะแนนได้เหมือนลำดับก่อนหลังที่กล่าวไว้ข้างต้น คือ

- อันดับที่ ๑ อิหม่ามมัสยิดจักรพงษ์ นายสุธรรม ผลทวี
- อันดับที่ ๒ อิหม่ามมัสยิดญะมิรุลลอฮียะรี ยะห์ นายสุไลมาน สัพพะเลข
- อันดับที่ ๓ อิหม่ามมัสยิดมหานาค นายสามารถ วงศ์เสงี่ยม
- อันดับที่ ๔ อิหม่ามมัสยิดยะวา นายอรุณ พิทยานนท์
- อันดับที่ ๕ อิหม่ามมัสยิดจหลวงอันซอริซุหนะห์ นายอับดุลเราะห์มานพะซัน กรมี

อนึ่ง อิหม่ามทั้ง ๑๐ ท่านดังกล่าวมานี้ ต่างได้เคยไปประกอบศาสนกิจที่นครมีกษะ ประเทศซาอุดีอาระเบียมาแล้วทั้งสิ้น ฉะนั้นทุกท่านจะมีคำนำหน้านามว่า "ฮัจญ์"

ตามที่ได้กล่าวถึงบทบาทของอิหม่ามมีสยิดต่างๆ ในการเป็นที่ปรึกษาเมื่อมีปัญหา หรือจะทำกิจการเกี่ยวกับศาสนา สามารถสรุปความแตกต่างระหว่างอิหม่ามกลุ่มมีสยิดในเมืองกับในชนบทได้ดังตารางต่อไปนี้คือ

ตารางที่ ๒ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างมุสลิมในเมืองและในชนบท กับตำแหน่งของบุคคลที่ไปปรึกษา

ตำแหน่ง มุสลิมใน	อิหม่าม	คอเต็บ	กรรมกร มีสยิด	บุคคลอื่นๆ	ไม่มี	รวม
เมือง	๔๔.๔(๑๑)	๑.๓(๒)	๑๑.๒(๑๘)	๓๐.๐(๔๘)	๑๓.๑(๒๑)	๑๐๐(๑๖๐)
ชนบท	๒๕.๐(๕๐)	๑.๓(๒)	๓๒.๕(๕๒)	๒๖.๒(๔๒)	๑๕.๐(๒๕)	๑๐๐(๑๖๐)
รวม	๓๕.๗(๑๑๑)	๑.๓(๔)	๒๑.๘(๑๐)	๒๘.๑(๕๐)	๑๕.๑(๔๕)	๑๐๐(๓๒๐)

$\chi^2 = ๒๕.๑๖$ $\chi^2_{(๐๑)} = ๑๓.๒๘$ ค่าทางสถิตินี้หมายความว่ามีความสัมพันธ์กันระหว่างมุสลิมในเมืองและในชนบท กับตำแหน่งของบุคคลที่ไปปรึกษา ตัวเลขจากตารางจะเห็นได้ว่ามุสลิมในเมืองและในชนบทส่วนใหญ่จะไปปรึกษาหรือถามปัญหาเกี่ยวกับศาสนากับบุคคลกลับกันกล่าวคือ มุสลิมในเมืองส่วนใหญ่จะถามอิหม่ามแต่ในชนบทส่วนใหญ่จะถามคณะกรรมการมีสยิด จากการพิจารณาในรายละเอียดของมีสยิดแต่ละแห่ง พอสรุปได้ว่าเหตุที่ผลของการศึกษาใน ๒ ประการดังกล่าวออกมาเช่นนั้นน่าจะมีสาเหตุมาจาก

๑. อิหม่ามมีสยิดในเมืองแต่ละคนทำหน้าที่เป็นครูสอนศาสนาด้วย ในขณะที่อิหม่ามในชนบทเกือบทั้งหมดไม่ได้ทำหน้าที่นี้ แต่ผู้ที่เป็นหลักในการสอนศาสนาแต่ละแห่งคือคณะกรรมการมีสยิด

๒. ในชนบทคณะกรรมการมีสยิดมักจะเป็นที่รู้จักหรือทราบกันโดยทั่วถึงและเป็นที่ยอมรับของคนในหมู่บ้านเช่นกัน ในขณะที่ในเมืองคณะกรรมการมีสยิดอาจไม่เป็นที่รู้จักของสัปบุรุษ เพราะตำแหน่งเหล่านี้มีการเลือกตั้งหมุนเวียนกันอยู่ ซึ่งในชนบทแม้จะเลือกตั้งตามวาระเช่นกัน แต่ผลออกมามักไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลง

๓. บ้านเรือนส่วนใหญ่ในชนบทอยู่ในลักษณะกระจัดกระจาย จึงเป็นการไม่สะดวกในการเดินทางไปตามอิหม่าม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีของ ๒ มัสยิดที่อิหม่ามไม่ได้อยู่ในหมู่บ้านนั้น ฉะนั้นจึงเป็นการสะดวกกว่าที่จะตามคณะกรรมการมัสยิด ซึ่งลักษณะนี้จะตรงกันข้ามกับลักษณะหมู่บ้านของมัสยิดในเมืองที่ทุกแห่งมีลักษณะค่อนข้างแออัด ดังนั้นบ้านของอิหม่ามและสัปบุรุษจึงไม่ห่างกันมาก

เมื่อลักษณะการไปปรึกษาปัญหาของมุสลิมในเมืองและในชนบทออกมาดังกล่าว ซึ่งน่าจะมีส่วนสาเหตุตามที่กล่าวแล้วนั้น ฉะนั้นประเด็นของการเคารพนับถืออิหม่ามจึงเป็นไปในทำนองเดียวกัน เพราะเมื่อจำนวนคนในเมืองปรึกษาอิหม่ามมากกว่า ก็ควรจะมีจำนวนที่เคารพอิหม่ามมากกว่าเช่นกัน ซึ่งตรงกันข้ามกับคนในชนบท

อนึ่ง การเก็บข้อมูลในการศึกษานี้ ประชากรของกลุ่มตัวอย่างมัสยิดในเมืองและในชนบทมีจำนวนเท่ากัน คือบริเวณละ ๑๖๐ คน หรือร้อยละ ๕๐ และในกลุ่มประชากรนี้ได้มาจากผู้ที่มิได้สถานภาพแตกต่างกันคืออิหม่ามร้อยละ ๓.๑ (๑๐ คน) คอเต็บบร้อยละ ๒.๒ (๗ คน) และสัปบุรุษร้อยละ ๙๔.๗ (๓๐๓ คน) การที่คอเต็บบได้จำนวนไม่ครบ ๑๐ คนตามจำนวนมัสยิดก็เพราะคอเต็บบมัสยิดจักรพงษ์เสียชีวิตและยังไม่ได้เลือกตั้งใหม่ อิหม่ามจึงปฏิบัติหน้าที่ในการอบรม (คุตบะฮฺ) แทน ส่วนคอเต็บบมัสยิดหญิงอิสลามและมัสยิดคณะศุภอตุลอิสลาห์ ไปทำงานที่ประเทศซาอุดีอาระเบีย และตามที่ได้กล่าวแล้วว่า หน้าที่หลักของคอเต็บบคือการเป็นผู้กล่าวอบรม (คุตบะฮฺ) ในวันศุกร์และวันอิทัง ๒ นับว่าเป็นหน้าที่ที่สำคัญมากประการหนึ่ง หากคอเต็บบกล่าวอบรมดี คือมีเนื้อหาสาระ มีวิธีการที่ถูกต้องเหมาะสมทันต่อเหตุการณ์ปัจจุบัน ตลอดจนสามารถนำไปเป็นข้อคิด ขอบปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ จะเป็นประโยชน์ต่อสังคมอย่างยิ่ง แต่ตรงข้ามหากคุตบะฮฺไม่น่าสนใจทั้งเนื้อหาสาระ และวิธีการถ่ายทอดหรือมีแต่ความซ้ำซาก หรือใช้เป็นทีระบายอารมณ์เรื่องส่วนตัว ย่อมไม่เกิดผลดีแก่คนฟัง นอกจากความน่าเบื่อ และเท่ากับใช้เวลาและโอกาสไปในทางที่เปล่าประโยชน์ ถึงแม้ว่าการศึกษานี้มิได้มุ่งหาข้อเท็จจริงในเรื่องนี้เป็นหลักก็ตาม แต่ข้อเท็จจริงที่ได้จากสัปบุรุษมัสยิดต่างๆ ก็ออกมาทั้ง ๒ กรณีคือคำชมและคำติ ซึ่งมักจะเป็นการระบุชื่อว่าเป็นคุตบะฮฺของบุคคลนั้นๆ ของบุคคลนี้ไม่ดี ซ้ำซาก ส่วนข้อเท็จจริงอีกประการหนึ่งพบว่า แม้จะมีตำแหน่งคอเต็บบ แต่มีเพียงร้อยละ ๕๐ จากกลุ่มตัวอย่างที่คอเต็บบกล่าวคุตบะฮฺเป็นประจำอยู่คนเดียว ส่วนร้อยละ ๕๐ เป็นการผลัดเปลี่ยนกันระหว่างคอเต็บบอิหม่าม กรรมการมัสยิด ตลอดจนผู้มีความรู้คนอื่นๆ และร้อยละ ๑๐ เป็นหน้าที่ของอิหม่ามแต่ผู้เดียว

แบบสอบถาม

ในการเก็บข้อมูลนั้น แบบสอบถามแบ่งออกเป็น ๒ ชุด กล่าวคือชุดหนึ่งสอบถามสัปบุรุษโดยทั่วไป ประกอบด้วย หมวดที่ ๑ ประวัติส่วนตัว และหมวดที่ ๓ ความคาดหวังหน้าที่ของมัสยิดในอนาคต รวมถึงปัญหาและข้อภาควิใจของสัปบุรุษ ส่วนอีกหาม คอเต็บ และคณะกรรมการมัสยิดบางท่าน (มัสยิดที่ไม่มีคอเต็บปฏิบัติงานอยู่) นอกจากจะใช้แบบสอบถามหมวดที่ ๑ และที่ ๓ แล้ว ได้เพิ่มแบบสอบถามหมวดที่ ๒ หน้าที่ของมัสยิด ในการที่ต้องสอบถามคอเต็บหรือคณะกรรมการมัสยิดในหมวดที่ ๒ ด้วยกัน มีวัตถุประสงค์เพื่อตรวจสอบข้อเท็จจริงเกี่ยวกับหน้าที่ของมัสยิด และให้นำข้อมูลไปตรวจสอบกับสัปบุรุษบางท่านของแต่ละมัสยิดอีกครั้งหนึ่ง เพื่อเป็นการยืนยันข้อมูล

แบบสอบถามหมวดที่ ๑

จากแบบสอบถามหมวดที่ ๑ ซึ่งจากกลุ่มตัวอย่าง ๓๒๐ คน ที่มีทั้งสถานภาพเป็นอิหม่าม คอเต็บ คณะกรรมการมัสยิด ตลอดจนสัปบุรุษ สรุปข้อมูลได้ดังนี้

ข้อ ๑. เพศ เพศชายร้อยละ ๕๕.๙(๑๖๙) เพศหญิง ๔๑.๑(๑๔๑)

ข้อ ๒. วัย วัยหนุ่ม-สาวร้อยละ ๒๙.๔(๙๔) วัยกลางคน ๓๐.๐(๙๖) และวัยสูงอายุ ๔๐.๖(๑๓๐)

ข้อ ๓. ระดับการศึกษาทางศาสนา การศึกษาน้อยร้อยละ ๒๐.๖(๖๖) ปานกลาง ๖๖.๒ (๒๔๖) สูง ๒.๒(๗)

ข้อ ๔. ระดับการศึกษาทางสามัญ การศึกษาน้อยร้อยละ ๔๔.๖(๑๔๓) ปานกลาง ๓๒.๑ (๑๐๕) สูง ๒๒.๑(๗๒)

ข้อ ๕. อาชีพ เกษตรกรรมร้อยละ ๓๑.๖(๑๐๑) ค้าขาย ธุรกิจ ๒๕.๐(๘๒) ลูกจ้าง ๑.๒ (๒๓) ราชการ รัฐวิสาหกิจ ๙.๔(๓๐) นักศึกษา ๑.๒(๒๓) แม่บ้าน ๖.๓ (๒๐) ครู ๔.๑(๒๖) ไม่มีอาชีพ ๕.๒(๑๗) อนึ่งเพื่อความสะดวกในการวิเคราะห์ จึงได้รวมอาชีพบางอย่างเข้าไปด้วยกัน กล่าวคือ เกษตรกรรม ร้อยละ ๓๑.๖(๑๐๑) ค้าขาย ธุรกิจ ลูกจ้าง ๒๖.๒(๑๐๓) ราชการ รัฐวิสาหกิจ ครู ๑๑.๕(๓๖) นักศึกษา แม่บ้าน ไม่มีอาชีพ ๑๔.๑(๖๐)

ข้อ ๖.ฐานะ ฐานะที่ร้อยละ ๒๙.๑(๙๔) ปานกลาง ๕๖.๒(๑๘๐) ยากจน ๑๔.๑(๔๕)

- ข้อ ๑. สถานที่ที่ใช่ละหมาดฟรัค ๕ เวลา ละหมาดที่บ้านร้อยละ ๕๕.๑(๑๑๕) ที่มีสัจ
๕.๕(๑๕) ที่บ้านมากกว่ามีสัจ ๒๐.๕(๖๗) ที่มีสัจมากกว่าที่บ้าน ๑๕.๑
(๕๐) ที่อื่นๆ เช่น โรงเรียน ๒.๕(๕)
- ข้อ ๔. ความถี่ในการไปมีสัจ ไปทุกวันร้อยละ ๒๓.๑(๑๕) เกือบทุกวัน ๑๕.๕(๕๑)
วันศุกร์ ๓๕.๓(๑๑๓) วันอื่น ๑๕.๕(๖๒) ไม่เคยไป ๓.๑(๑๐) อื่นๆ หมายถึง
ถึงไปทุกวัน หรือเกือบทุกวัน ในระหว่างเดือนถือลอด (รวมฏอน) ๓.๑
(๑๐)
- ข้อ ๕. ระยะทางระหว่างบ้านกับมีสัจ ระยะทางไกลกับมีสัจร้อยละ ๑๒.๒(๒๓๑) ระยะ
ทางไกล ๒๑.๕(๕๕)
- ข้อ ๑๐. ความเคร่งศาสนา เคร่งมาก ๕๕.๑(๑๕๕) เคร่งปานกลาง ๕๕.๑(๑๕๑)
เคร่งน้อย ๑.๕(๒๕)
- ข้อ ๑๑. เมื่อมีปัญหาหรือจะทำกิจการเกี่ยวกับศาสนา บุคคลที่ไปปรึกษาคือ อิหม่ามร้อยละ
๓๕.๑(๑๑๑) คอเต็บ ๑.๒(๕) กรรมการมีสัจ ๒๑.๕(๖๐) คนอื่นๆ ๒๕.๑
(๕๐) ไม่เคยปรึกษาใคร ๑๕.๑(๕๕)
- ข้อ ๑๒. บุคคลที่ให้ความเคารพมากที่สุดในบ้าน อิหม่ามร้อยละ ๕๕.๕(๑๑๕) คอเต็บ
๒.๕(๕) กรรมการมีสัจ ๒๐.๕(๖๗) คนอื่นๆ ๑๑.๖(๕๖) ไม่มีคนที่จะ
เคารพ ๒.๕(๕)
- ข้อ ๑๓. ผู้แสดงคุศยะฮ์ในวันศุกร์เป็นประจำ อิหม่ามร้อยละ ๑๐.๐(๓๒) คอเต็บ ๕๐.๐
(๑๒๕) ผลัดเปลี่ยนกันหลายคน ๕๐.๐(๑๖๐)
- ข้อ ๑๔. ความพอใจที่มีต่อการทำหน้าที่ของมีสัจในปัจจุบัน มีความพอใจมากร้อยละ
๕๒.๒(๑๓๕) พอใจพอสมควร ๕๕.๕(๑๕๕) ไม่พอใจ ๕.๕(๒๑)
- ข้อ ๑๕. ความคาดหวังอยากให้มีสัจทำหน้าที่ต่างๆ ในอนาคต ความคาดหวังสูงร้อยละ
๒๐.๐(๖๕) ปานกลาง ๖๐.๓(๑๕๓) น้อย ๑๕.๑(๖๓)
- ข้อ ๑๖. มีคณะกรรมการหรือตัลลิกเข้าไปในหมู่บ้านหรือไม่ ตอบว่า..มีร้อยละ ๕๖.๕(๒๕๐)
ตอบว่า..ไม่มี ๑๐.๐(๓๒) ไม่ทราบ ๒.๕(๕)
- ข้อ ๑๗. คณะกรรมการเป็นกลุ่มใด ตอบว่า..เป็นคนที่หมู่บ้านร้อยละ ๐.๖(๒)

ชาวต่างประเทศ ๐.๕(๓) คนต่างหมู่บ้าน ๑๐.๐(๓๒) ทั้งคนในหมู่บ้าน
ชาวต่างประเทศ และคนต่างหมู่บ้าน ๕๘.๕(๑๘๑) คนในหมู่บ้าน และชาว
ต่างประเทศ ๒๐.๐(๖๔) ชาวต่างประเทศและคนต่างหมู่บ้าน ๑๐.๐(๓๒)

ข้อ ๑๘ ความพอใจที่มีต่อคณะคณะฯ มีความพอใจมากที่สุดร้อยละ ๒๐.๐(๖๔) มีความ
พอใจมาก ๒๒.๘(๑๓) มีความพอใจพอสมควร ๓๔.๑(๑๑๑) มีความพอใจ
บ้าง ๕.๕(๑๕) ไม่พอใจ ๑.๒(๔) ไม่ตอบหรือเฉยๆ ๑๕.๕(๔๘)

แบบสอบถามหมวดที่ ๒

สำหรับแบบสอบถามหมวดที่ ๒ หน้าที่ของมัสยิด ใช้สอบถามเฉพาะอิหม่าม คอเต็บ หรือ
คณะกรรมการมัสยิด ประกอบด้วยคำถามทั้งหมด ๒๒ ข้อ แบ่งออกเป็นด้านต่างๆ คือ ด้านศาสนา
๖ ข้อ ด้านการศึกษา ๑ ข้อ ด้านสังคม ๔ ข้อ ด้านเศรษฐกิจ ๓ ข้อ ด้านการเมือง ๒ ข้อ ส่วนเนื้อ
หาสาระของคำถามส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนหลักเกณฑ์หน้าที่ของมัสยิดในสมัยท่านศาสนทูต (คือลา) แต่
มิได้นำมาทั้งหมด ทั้งนี้เพราะหน้าที่ในบางประการถูกละเว้นไปไม่ได้ตาม หรือไม่มีการปฏิบัติในสังคม
ไทยมุสลิม ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป นอกจากนั้นคำถามบางข้อเป็นการปฏิบัติที่มีอยู่จริงใน
สังคมไทยมุสลิมโดยไม่ปรากฏในสมัยท่านศาสดา (คือลา) อนึ่ง หน้าที่ของมัสยิดที่มีลักษณะคล้ายกัน
และจากการทำการทดสอบแบบสอบถามก่อนการปฏิบัติจริง (Pre-test) พบว่าแต่ละมัสยิด
ทำหน้าที่เหล่านั้น ได้รวมหน้าที่เหล่านั้นมาไว้เป็นข้อเดียวกัน เช่น มัสยิดใช้เป็นทีละหมาดวันศุกร์
วันอิติลัตริและอิติลอุฐา ตลอดจนการละหมาดให้คนตาย (ญะนาซะฮ์)

วัตถุประสงค์ประการที่ ๑ ของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้เพื่อต้องการทราบว่า มัสยิดในเมือง
และในชนบททำหน้าที่ด้านศาสนา การศึกษา สังคม เศรษฐกิจและการเมือง แตกต่างกันหรือไม่ ทั้ง
ในด้านเนื้อหาและปริมาณ ซึ่งในค่านเนื้อหาและปริมาณดังกล่าวนี้หมายถึงว่า เนื้อหาสาระจากข้อ
ต่างๆ ในแต่ละค่าน มัสยิดต่างๆ ทำหน้าที่ข้อใดหรือไม่ และหากทำหน้าที่ที่มีความมาคน้อยแตกต่างกัน
อย่างไร ดังนั้นการวางแผนวิเคราะห์ข้อมูลจะหา ๒ ครั้ง คือค่านคุณภาพและค่านปริมาณ ทั้งนี้โดยใช้
การให้คะแนน เช่น ในค่านศาสนา ข้อที่ ๑ (๑๘)

ข้อ ๑๘ มัสยิดไปปฏิบัติคนไปละหมาดพร้อมกันวันละกี่เวลา

- ๑. มี (ก. ๕ เวลา ข. ๔ เวลา ค. ๓ เวลา ง. ๒ เวลา

จ. ๑ เวลา)

๒. ไม่มีเลย

ในด้านเนื้อหา หากมีสติใดมีการละเมิดจะให้คะแนนเท่ากับ ๑ หากไม่มีการละเมิดจะให้คะแนนเท่ากับ ๐ ซึ่งหมายความว่าไม่มีสตินี้ไม่ได้ทำหน้าที่ของเนื้อหาข้อนี้ในด้านศาสนา

ในด้านปริมาณ จากคำถามข้อเดียวกันนี้ จะพิจารณาอีกครั้งหนึ่งว่า หากมีสติทำหน้าที่ที่มีความถี่แตกต่างกัน จะได้รับคะแนนแตกต่างกัน เช่น มีสติที่มีคนไปละเมิดครบทั้ง ๕ เวลา จะให้คะแนนเท่ากับ ๕ ๕ เวลาเท่ากับ ๔ ๓ เวลาเท่ากับ ๓ ๒ เวลาเท่ากับ ๒ ๑ เวลาเท่ากับ ๑ และไม่มีมาละเมิดเลยเท่ากับ ๐

สำหรับหน้าที่ในด้านต่างๆ ประกอบด้วยเนื้อหาสาระดังต่อไปนี้คือ

ก. ด้านศาสนา มี ๖ คำถามคือ (ข้อ ๑๘ - ๒๔)

ข้อ ๑๘ มีสติที่ปกตีมึนไปละเมิดพรุครวมกันวันละกี่เวลา

๑. มี (ก. ๕ เวลา ข. ๔ เวลา ค. ๓ เวลา ง. ๒ เวลา
จ. ๑ เวลา)

๒. ไม่มีเลย

ตั้งแต่สมัยท่านศาสดามุฮัมมัด (ที่อลฯ) มา มีสติจะถูกใช้เป็นที่ละเมิดรวมกันทั้ง ๕ เวลา ตามที่ได้กล่าวมาแล้วว่า ศาสนบัญญัติได้ส่งเสริมสนับสนุนให้สติละเมิดรวมกันโดยเฉพาะอย่างยิ่งการละเมิดรวมกันที่มีสติ เพราะนอกจากจะได้ผลบุญหรือการตอบแทนจากพระเจ้าอัลลอฮ์ (ซุบْح) มากกว่าการละเมิดคนเดียวแล้ว ยังเป็นการได้พบปะสังสรรค์ทำความรู้จัก ทำความสนิทสนมและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ฯลฯ ซึ่งหากจะพิจารณาในด้านผลที่เกิดจากหน้าที่แล้ว ผลบุญที่ได้รับจากการตอบแทนจากพระเจ้าเป็นผลของหน้าที่โดยตรง (Manifest Function) ส่วนผลที่เกิดจากการพบปะสังสรรค์กันเป็นผลของหน้าที่ที่แอบแฝงหรือซ่อนเร้นอยู่ (Latent Function)

ผลการศึกษาพบว่า มีสติในกลุ่มตัวอย่างต่างก็ใช้มีสติเป็นที่ละเมิดทั้ง ๕ เวลา ยกเว้นมีสติผดุงอิสลาม ซึ่งบ้านอิหม่ามอยู่ไกลจากมีสติมาก และบ้านเรือนตั้งอยู่กระจัดกระจายมากที่สุด ใช้ละเมิดเพียง ๔ เวลา ยกเว้นเวลาเข้ามื่อ ส่วนในด้านจำนวนคนละเมิดของแต่ละมีสติ เวลาที่มีคนไปละเมิดรวมกันมากที่สุดคือเจลาฟลาค่า (มักริบ) ซึ่งจะรออยู่ตอถึงเวลากลางคืน (อิซา)

ส่วนอีก ๓ เวลา จำนวนคนจะน้อยกว่า ส่วนจำนวนคนละหมาดแต่ละแห่งอาจแตกต่างกันตามจำนวน
สำปฐะของมัสยิด สถานที่ตั้งของมัสยิด ฯลฯ ส่วนในกลุ่มมัสยิดในชนบทจะมีลักษณะเฉพาะเพิ่มขึ้น คือ
ฤดูกาลในการทำนา กล่าวคือหากเป็นฤดูกาลเก็บเกี่ยวหรือหว่านไถ จำนวนจะลดลง โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งในช่วงเวลากลางวันและเย็น ตลอดจนเวลาพลค่ำ นอกจากนั้นยังมีข้อจำกัดในเรื่องการ
เดินทางไปมัสยิดสำหรับบ้านที่อยู่ในระยะไกลจากมัสยิด

ข้อ ๒๐. เมื่อละหมาดเสร็จแล้ว มีการอบรมศาสนาธรรมบ้างหรือไม่

- ๑. มีประจำ ๒. นานๆ ครั้ง ๓. ไม่เคยมี

ในสมัยท่านศาสดา (คือลา) จะมีการอบรมหรือพูดคุยซักถามหลังการละหมาดแต่ละเวลา
อยู่เป็นประจำ ในการวิเคราะห์ในด้านเนื้อหา หากมัสยิดตอบข้อ ๑ หรือ ๒ จะได้เท่ากับ ๑ ส่วน
มัสยิดที่ตอบข้อ ๓ จะได้เท่ากับ ๐ ส่วนในด้านปริมาณ หากมัสยิดใดตอบข้อ ๑ ได้เท่ากับ ๒ ตอบ
ข้อ ๒ ได้เท่ากับ ๑ และตอบข้อ ๓ ได้เท่ากับ ๐ ซึ่งมีมัสยิดที่ไม่ได้ทำในข้อนี้คือ มัสยิดชะวา และ
มัสยิดอิสลามวัฒนา บางมัสยิดทำนานๆ ครั้ง บางมัสยิดทำประจำแต่เพียงบางเวลา แต่มีมัสยิดที่ทำ
ประจำทุกเวลา มีเพียงแห่งเดียว คือมัสยิดอัลฮุดา ซึ่งทำติดต่อกันมาเป็นเวลา ๕ ปี โดยมีเยาวชน
เป็นผู้ช่วยหน้าที่ในด้านนี้ ในการกล่าวอบรมกันเป็นประจำนี้ ย่อมเป็นผลดีทั้งผู้ฟังและผู้กล่าวเอง
เพราะนอกจากจะเป็นการให้ความรู้แล้ว ยังเป็นการเตือนสติ เป็นการช่วยทำให้ความศรัทธา
(อิหม่าน) มั่นคงขึ้น

ข้อ ๒๑ มัสยิดใช้เป็นที่ละหมาดรวมกันในวันศุกร์ วันอีด และละหมาดให้แก่นกตาย
(ตุนาชะฮฺ) หรือไม่

- ๑. ใช่ ๒. ไม่ใช่

การละหมาดใน ๓ โอกาสดังกล่าวนี้เป็นสิ่งที่ปฏิบัติมาแต่สมัยท่านศาสดา (คือลา) โดย
การละหมาดวันศุกร์ถือเป็นหน้าที่สำหรับผู้ชายตามศาสนบัญญัติ ซึ่งการไปละหมาดรวมกันนั้นจะมีผลทั้ง
ทางตรง (Manifest) และผลทางอ้อม (Latent) ดังได้
กล่าวไว้แล้ว บรรยากาศในวันศุกร์ของแต่ละมัสยิดโดยทั่วไปมักจะพบว่า ชายมุสลิมในวัยต่างๆ ต่าง
จะรีบไปให้ถึงมัสยิดก่อนเริ่มเวลาละหมาดเพื่อพบปะกัน แต่เมื่อคอเต็บเริ่มกล่าวคำอบรม (คุตบะฮฺ)
ทุกคนต่างสงบฟัง และหลังจากละหมาดเสร็จแล้วก็มักจะจับกลุ่มพูดคุยกันต่อ ยิ่งหากเป็นมัสยิดซึ่งตั้งอยู่

ย่านชุมชนในเมืองและละแวกในการเดินทางเข้าไป เช่นมัสยิดคารูอะมานุ (เชิงสะพานราชเทวี) มัสยิดจักรพงษ์ (บางลำพู) จะเป็นที่ยิ่งสัปรุระจากที่ต่างๆ ไปรวมกันละหมาดมากที่สุด คือประมาณ ๖ - ๗ ร้อยคนในแต่ละศุกร์ ในขณะที่เดียวกันมัสยิดบางแห่งจะมีจำนวนลดลง แต่หากศุกร์ใดตรงกับวันหยุดราชการ มัสยิดทั้ง ๒ และอีกหลายแห่งจะมีจำนวนคนลดลง และจะไปเพิ่มขึ้นในมัสยิดแต่ละแห่งประจำหมู่บ้าน อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเป็นมัสยิดในเมืองหรือในชนบท วันศุกร์จะเป็นวันที่มุสลิมผู้ศรัทธารอคอยและมีความสดชื่นเป็นพิเศษ และการไปละหมาดวันศุกร์ร่วมกันนี้ ย่อมก่อให้เกิดข้อคิดหลายประการ อาทิ ความเท่าเทียมกัน เพราะแต่ละคนไม่ว่าจะอยู่ในหน้าที่การงานสูงต่ำอย่างไร ฐานะทางเศรษฐกิจอย่างไร ฐานะถนัทรสูงต่ำอย่างไร ฯลฯ ย่อมมีความเท่าเทียมกัน ที่จะนั่งฟังกุตบ (คุตบะฮ์) คนเดียวกันโดยอยู่ในระดับเดียวกัน คือทุกคนนั่งตงบนพื้น และทุกคนก็ขึ้นเข้าแถวเสมอกันในการขึ้นละหมาดต่อพระองค์อัลลอฮ์ (ซุบห์) และหากเป็นในต่างประเทศ เช่น สหรัฐอเมริกา ซึ่งเป็นที่รวมของชนหลายชาติ หลายภาษา หลายผิวพรรณ แต่แต่ละคนจะมุ่งไปรวมละหมาดที่มัสยิดด้วยกันอย่างเสมอภาคกัน ไม่มีการแบ่งเขตตามชั้น ตามผิว ตามประเทศ เช่นที่ อิสลามิก เซนเตอร์ (Islamic-Center) ในนครลอสแอนเจลิส (Los-Angelis) ประเทศสหรัฐอเมริกา ศุกร์หนึ่งๆ จะมีมุสลิมจากประเทศต่างๆ สีผิวต่างๆ ไปละหมาดรวมกันประมาณหนึ่งพันคน

สำหรับการละหมาดในวันอิติลัศฎูและอิติลัฎฮันนั้น ในแต่ละมัสยิดจะมีคนเป็นจำนวนมาก เพราะนอกจากผู้ชายแล้ว ผู้หญิงก็จะไปรวมละหมาดด้วย ซึ่งหากละหมาดไม่ได้ ทานศาสนา (คือลา) ได้มีคำสอนให้ผู้หนึ่งควรจะไปอยู่ในบริเวณมัสยิดเพื่อฟังคำกล่าวอบรม (คุตบะฮ์) จากจำนวนประชากรที่ไปละหมาดที่มัสยิดมีจำนวนมากกว่าวันอื่นๆ ดังกล่าว ในสมัยทานศาสนา (คือลา) จึงละหมาดอีกทั้ง ๒ ที่กลางแจ้ง ไม่ใช่ในตัวอาคาร ส่วนในประเทศไทยส่วนใหญ่นิยมละหมาดภายในตัวอาคารมัสยิด หากที่ไม่พอจึงจะขยายออกไปยังกลางแจ้ง นอกจากบางแห่งเท่านั้นที่ทุกคนละหมาดรวมกันที่กลางแจ้งโดยถือแบบอย่างของทานศาสนา (คือลา)

อนึ่ง ข้อที่น่าสังเกตจากวันอีกทั้ง ๒ นี้คือ ชาวไทยมุสลิมที่ต้องเดินทางไปทำงานที่อื่นก็คนที่แต่งงานแล้วไปอยู่หมู่บ้านอื่นก็ตี หรือคนที่ต้องออกไปอยู่หมู่บ้านจัดสรร (สำหรับในกรุงเทพฯ) หรือที่อื่นๆ ก็ตี ในวันอีกทั้ง ๒ นี้ มักจะมุ่งกลับไปละหมาดที่บ้านเดิม บ้านเกิดหรือบ้านพ่อแม่ของตน และบางคนอาจจะเข้ามัสยิดละ ๒ ครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้หญิง เพราะศาสนาบัญญัติไม่สนับสนุนให้

ผู้หญิงไปละหมาดที่มีสัจคนอกจากในวันอื่น ซึ่งจากกลุ่มตัวอย่างมีคนเดียวที่ไปมีสัจปีละ ๒ ครั้ง คือในวันอื่นร้อยละ ๑๘.๔(๖๒)

ส่วนการละหมาดให้แก่คนตาย (ญะนาซะฮ์) ก็เป็นอีกละหมาดหนึ่งใน ๓ ประเภทจากหัวข้อนี้ที่ต้องกระทำที่มีสัจ การละหมาดให้แก่คนตายก่อนที่จะนำศพไปฝังนั้นถือเป็นหน้าที่ทางสังคมประการหนึ่งของมุสลิมที่พึงกระทำ (ฟัรฎูกิฟายะฮ์) เมื่อทราบข่าว

ในการละหมาดทั้ง ๓ ประเภทดังกล่าวนี้ จากการทดสอบแบบสอบถามก็ดี และจากคำตอบของกลุ่มตัวอย่างที่มีสัจทั้ง ๑๐ แห่งก็ดี เป็นสิ่งที่ทุกมัสยิดต่างทำหน้าที่เหมือนกัน จะแตกต่างกันก็แต่สถานที่ที่ใช้ละหมาดในวันอื่น ซึ่งบางแห่งทำตามสมัยท่านศุวศดา (ศ็อลฯ) คือ มีสัจอัครัตควา ผจญอิสลาม ส่วนมัสยิดอิสลามวัฒนามีการละหมาด ๒ ครั้งคือ กลุ่มหนึ่งละหมาดที่กลางแจ้ง หลังจากนั้นอีกกลุ่มหนึ่งละหมาดภายในอาคารมัสยิด

ข้อ ๒๒. ที่มีสัจนี้มีคนมาทำพิธีแต่งงาน (นิกะหฺ) หรือไม่

๑. มี บ่อย นานๆ ครั้ง น้อยมาก

๒. ไม่เคยมี

การทำพิธีแต่งงานตามหลักการอิสลามซึ่งเรียกว่านิกะหฺ โดยการกระทำที่มีสัจ เป็นสิ่งที่เคยทำมาในสมัยของท่านศุวศดา (ศ็อลฯ) แต่ไม่ถึงกับเป็นข้อบัญญัติว่าต้องทำที่มีสัจ ในการวิเคราะห์ในด้านเนื้อหาและปริมาณก็ทำเช่นเดียวกันกับข้อแรก (๑๘) และในข้อต่อไปก็เช่นเดียวกัน ส่วนข้อเท็จจริงที่พบจากกลุ่มตัวอย่างคือ ทุกมัสยิดมีคนไปจัดพิธีแต่งงาน (นิกะหฺ) ที่มีสัจยกเว้นมัสยิดผจญอิสลามซึ่งสัปบุรุษส่วนใหญ่ทราบว่าเป็นสิ่งที่ควรกระทำ แต่เนื่องจากบ้านสัปบุรุษส่วนใหญ่อยู่ห่างจากมัสยิดและการคมนาคมแต่เดิมมาไม่ค่อยสะดวกนัก จึงนิยมจัดพิธีที่บ้านและเลี้ยงอาหารที่บ้าน ส่วนอีกมัสยิดหนึ่งคือมัสยิดอัลฮุตา สัปบุรุษส่วนใหญ่มีความรู้สึกว่ายากทำที่บ้านมากกว่า แต่อย่างไรก็ตามสัปบุรุษส่วนใหญ่ของมัสยิดทั้ง ๒ ก็เห็นว่าเป็นสิ่งที่ควรกระทำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนรุ่นต่อไปในอนาคตสำหรับมัสยิดที่มีคนมาจัดพิธีแต่งงาน (นิกะหฺ) ที่มีสัจบ่อยที่สุด กล่าวคือมีทุกเดือนได้แต่มัสยิดยะวา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวต่างประเทศ ที่มาขอให้เฝ้าหม่าทำพิธีให้ในช่วงเวลากลางคืนที่ท่านนั่งประจำอยู่ที่มัสยิด

ข้อ ๒๓ ที่มีสัจธรรมมาจังกาณโณสมไฟหรือไม

- ๑. มี บ่อย นานๆ ครั้ง น้อยมาก
- ๒. ไม่เคยมี

การโณสมไฟให้แก่เด็กแรกเกิดโดยท่ำที่มีสัจธรรมนั้น ไม่มีหลักฐานว่าเคยปฏิบัติในสมัยท่าน ศาสตรา (คือลชา) ในสมัยนั้นเมื่อเด็กเกิดได้ ๑ วัน จะมีการโณสมไฟ ทั้งชื่อ และการพลี (หมายถึง การเชือดสัตว์แจกจ่ายแก่คนยากจน สำหรับคนที่มิรู้ฐานะพอ) แต่ในสังคมชาวไทยมุสลิมนิยมโณสมไฟ เด็กที่มีสัจธรรมโดยใช้โอกาสที่คนมารวมกันที่มีสัจธรรมมากๆ ในโอกาสต่างๆ เช่นวันอิทหัง ๒ และโอกาสที่ ทางมีสัจธรรมทำบุญฉลองวันเกิดของท่านศาสดา (คือลชา) ซึ่งเรียกกันว่า ท่ำเมาลิดหรือมูโลก ฉะนั้นเด็ก ที่นำมาโณสมไฟจึงมักอายุเกิน ๑ วัน และจากกลุ่มตัวอย่างพบว่าเกือบทุกมีสัจธรรมคนนำเด็กไปโณสมไฟที่มีสัจธรรม ซึ่งส่วนใหญ่ก็เป็นในโอกาสดังกล่าวมาแล้ว ยกเว้นมีสัจธรรมเพียง ๓ แห่งที่ไม่เคยมีการโณสมไฟเด็กในโอกาสต่างๆ ที่มีสัจธรรม โดยมีเหตุผลเหมือนกันว่าไม่ใช่แบบอย่างของท่านศาสดา (คือลชา) ซึ่งได้แก่มีสัจธรรมอดตัดกว่า ผดุงอิสลาม และอันซอริซซุหนะห์

ข้อ ๒๔ มีสัจธรรมใช้เป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่อิสลามหรือไม่

- ๑. มี
- ๒. ไม่มี

เมื่อพระผู้เป็นเจ้าประทานอิสลามให้แก่มนุษยชาติโดยผ่านท่านศาสดา (คือลชา) ท่านได้ใช้ มีสัจธรรมเป็นศูนย์กลางในการออกเผยแผ่อิสลามให้มนุษยชาติได้รู้จัก และนำไปเป็นวิถีในการดำเนินชีวิต และได้มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาจนปัจจุบันอิสลามได้แผ่ขยายไปยังส่วนต่างๆ ของโลก ฉะนั้นจึงนับได้ว่าเป็นหน้าที่สำคัญประการหนึ่งของมีสัจธรรมที่จะใช้เป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่อิสลาม ซึ่งในการเผยแผ่นั้นอาจทำได้ในหลายรูปแบบ สำหรับในสมัยท่านศาสดา (คือลชา) นั้น จะเป็นการส่งคนออกไปเผยแผ่โดยจะมาประชุมปรึกษาหารือกันที่มีสัจธรรม แล้วจึงออกเดินทางไป สำหรับในประเทศไทยจากอดีตมาเป็นกลุ่มที่ได้รับการเผยแผ่อิสลามจากชาวต่างชาติ เช่นเปอร์เซีย อาหรับ ฯลฯ ในเวลาต่อมารูปแบบการเผยแผ่อิสลามในประเทศไทยมิได้เป็นเหมือนรูปแบบของท่านศาสดา แต่หากชาวไทยมุสลิมใช้ มีสัจธรรมเป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่อิสลามแก่คนภายในหมู่บ้าน ในรูปของการกล่าวคุตบะฮ์ก็ดี การสอนหรือการอบรมศาสนาแก่เยาวชนและผู้ใหญ่ก็ดี รวมตลอดจนการออกเอกสารสิ่งตีพิมพ์ต่างๆ ทั้งนี้เพื่อ

ให้ชาวไทยมุสลิมได้รู้หลักการที่ถูกต้องตามศาสนาบัญญัติ ฉะนั้นจากกลุ่มตัวอย่างของมัสยิดทั้งหมดทุกมัสยิด จึงเป็นศูนย์กลางในการออกเผยแผ่อิสลาม

อนึ่ง รูปแบบหนึ่งของการใช้มัสยิดเป็นศูนย์กลางในการเผยแผ่อิสลามที่เพิ่งมีขึ้นในสังคมชาวไทยมุสลิม โดยมุสลิมจากทางอื่นเดินทางมาก็คือ การตั้งลิคหรือการคอะวะหุ ดังที่ได้อธิบายไว้แล้ว โดยกลุ่มผู้ออกคอะวะหุจะใช้มัสยิดเป็นศูนย์กลาง กล่าวคือ ในการออกคอะวะหุจะพักอยู่ที่มัสยิด และรับประทานอาหารที่นั่น ทั้งนี้เพื่อไม่ให้เป็นการออกไปรบกวนชาวบ้านหรือสัปบุรุษของมัสยิดนั้นๆ ในการพักอยู่นั้นต่างก็จะศึกษาหาความรู้จากตำราด้วยกัน และแลกเปลี่ยนความรู้ซึ่งกันและกัน และช่วงหนึ่งๆ ของวันโดยเฉพาะในตอนเย็นจะออกชักชวนสัปบุรุษในหมู่บ้านนั้นๆ ให้ไปละหมาดตอนพลบค่ำ (มักริบ) ร่วมกัน โดยที่หลังจกละหมาดจะได้อุดหนุนและเปลี่ยนความรู้กันในเรื่องศาสนา ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ จึงเห็นได้ว่าการเผยแผ่อิสลามในรูปแบบนี้ก็คือ หรือในรูปแบบที่ท่ากันมาในแง่การมุ่งให้ความรู้ที่ดี เป็นการเผยแผ่อิสลามเพื่อทำให้มุสลิมเป็นมุสลิมที่สมบูรณ์ มีวิถีชีวิตตามแบบอิสลาม และให้ความผูกพันกับมัสยิดที่ดีว่าเป็นบ้านของพระเจ้า เพราะหากรวมกันมาละหมาดร่วมกันที่มัสยิดได้แล้ว ข้อดีประการอื่นๆ จะตามมา เช่นความสามัคคี รักใคร่และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ฯลฯ ฉะนั้นการเผยแผ่อิสลามจึงอาจจะต่างกับแนวความคิดการเผยแผ่ศาสนาของศาสนาอื่นๆ

จากหน้าที่ด้านศาสนา ๖ ประการดังกล่าวนี้ สรุปได้ว่ามีเรื่องการโหมดมไฟที่มัสยิดเพียงประการเดียวที่ไม่มีแบบอย่างจากท่านศาสดา (ศ็อลฯ) ส่วนอีกประการหนึ่งที่ไม่ได้ตามในแบบสอบถามแต่เป็นสิ่งที่ปฏิบัติกันตามมัสยิดส่วนใหญ่โดยทั่วไปโดยไม่ได้มีแบบอย่างเช่นกันคือ การทำบุญฉลองวันคล้ายวันเกิดของท่านศาสดา (ศ็อลฯ) ซึ่งเรียกว่า ทำเมาลิดหรือมูโลด ในงานนี้คณะกรรมการมัสยิดมักจะขอเรียกรายสิ่งของหรือเงินจากสัปบุรุษเพื่อมาทำอาหารรับประทานร่วมกันที่มัสยิด หลังจากเสร็จจากการกล่าวคำสวดที่ท่านศาสดา (ศ็อลฯ) และในงานนี้มัสยิตบางแห่งอาจจะให้มีกิจกรรมอย่างอื่นๆ ทำร่วมกันสำหรับผู้ที่มีความประสงค์ เช่น การโหมดมไฟใหญ่ (คือเต็กลหลายๆ คน) การฉลองการอ่านคัมภีร์อัล-กุรอานของเยาวชน อ่านคัมภีร์เสร็จแล้ว ตลอดจนการขลิบปลายอวัยวะเพศของเด็กชาย (คอตันหรือที่เรียกโดยทั่วไปว่าเข้าสุนัต) สำหรับประการหลังนี้จะจัดทำในบริเวณมัสยิดไม่ใช้ในตัวอาคาร และบางแห่งอาจจะจัดงานนี้เป็นโอกาสเฉพาะ ซึ่งมักจะทำตอนช่วงระหว่างปิดภาคการศึกษา

อนึ่ง สำหรับงานเมาลิด ต่อมานอกจากจะจัดตามมัสยิดต่างๆ แล้ว ได้มีการจัดรวมกันเป็น

ส่วนกลางโดยสำนักจุฬาราชมนตรีเป็นผู้รับผิดชอบ และขอความร่วมมือไปยังมัสยิดต่างๆ ซึ่งเรียกว่า "งานเมาลิดกลาง" ส่วนกลุ่มตัวอย่างมัสยิดทั้ง ๑๐ แห่งนี้ ปรากฏว่ามี ๓ แห่งที่ไม่จัดเมาลิดหรือการฉลองวันเกิดให้ท่านศาสดา (คือ...) ได้แก่มัสยิดอัลซอลิขุนนะหฺ อັคคัควา และศุกงอิสลาม

ส่วนสิ่งที่มีปฏิบัติมาแต่สมัยท่านศาสดา (คือ...) และยังปฏิบัติอยู่ในสังคมไทยมุสลิมจนปัจจุบัน แต่ไม่ได้ปรากฏในแบบสอบถามได้แก่

๑. การเข้าไปสงบในมัสยิด (เอียะติกาฟ)
๒. การไปละศีลอดรวมกันที่มีมัสยิดในเคียนรอมฎอน หมายถึงการไปรับประทานอาหารร่วมกันหลังจากที่ถืออาหารมาในแต่ละวันระหว่างเคียนนั้น หรือบางวันในเคียนอื่นๆ ที่มีการถือศีลอด
๓. การละหมาดรวมกันในเวลากลางคืนนอกเหนือจากการละหมาด ๕ เวลา ในระหว่างเคียนรอมฎอน ซึ่งเรียกว่าละหมาดตอโรเวียะ

สาเหตุที่ไม่ได้ถามเป็นเพราะความหลงลืม แต่อย่างไรก็ตามข้อมูลที่ได้จากกลุ่มตัวอย่างทุกแห่งมีสัปปุรุษไปทำกิจกรรมทั้ง ๓ ประการรวมกัน และจากแบบสอบถามในข้อ ๘ เรื่องการไปมัสยิด จากคำตอบประเด็นสุดท้ายคือ ๖ อื่นๆ ระบุ มีคำตอบร้อยละ ๓.๑ (๑๐) ซึ่งทั้งหมดระบุว่าไปมัสยิดในระหว่างเคียนรอมฎอน

ข. คำถามการศึกษา มี ๑ คำถาม (ข้อ ๒๕ - ๓๑)

ในสมัยท่านศาสดา (คือ...) เป็นต้นมา มัสยิดคือศูนย์กลางการศึกษาในทุกรูปแบบ และแกคนทุกวัย สำหรับคำถามในแบบสอบถาม ๑ ข้อ ทางด้านการศึกษานี้ ต่างก็เป็นสาระของการศึกษาในสมัยท่านศาสดา (คือ...) ทั้งสิ้น กล่าวคือสนับสนุนให้มีการศึกษาค้นคว้าวิจัยควบคู่ไปกับหลักการอิสลาม หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งเป็นการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป โดยมีมัสยิดเป็นศูนย์กลางหรือเป็นสถาบันการศึกษา ส่วนแบบสอบถามบางข้อแม้จะไม่เคยปฏิบัติในสมัยท่านศาสดา (คือ...) แต่เป็นเพียงความแตกต่างของวิธีการ มิใช่เป็นความแตกต่างทางสาระหรือวัตถุประสงค์ของการศึกษา กล่าวคือ

ข้อ ๒๕ มัสยิดนี้มีโรงเรียนสามัญอยู่ในความรับผิดชอบหรือไม่

ตามที่ได้อธิบายแล้วว่าในสมัยท่านศาสดา (คือ...) มัสยิดเป็นศูนย์กลางหรือสถาบันการศึกษา แต่สำหรับในสังคมปัจจุบัน มัสยิดจัดอยู่ในสถาบันศาสนา แต่สถาบันการศึกษาที่จะ

ดำเนินการให้การศึกษาทางสามัญเป็นหน้าที่ของโรงเรียน ฯลฯ ดังนั้นในสังคมไทยมุสลิมเมื่อรวมตัว
อยู่กันเป็นหมู่บ้าน สร้างมัสยิดเป็นศูนย์กลางแล้วก็มักจะสร้างโรงเรียนทางสามัญขึ้นในบริเวณมัสยิด
หรือในเนื้อที่ของมัสยิด จากกลุ่มตัวอย่างมัสยิด ๑๐ แห่งนี้ มีมัสยิด ๔ แห่งที่ไม่มีโรงเรียนสามัญอยู่ใน
ความรับผิดชอบ เป็นมัสยิดในกรุงเทพฯ ๒ แห่งคือ มัสยิดจักรพงษ์และมัสยิดยะวา และในชนบท ๒
แห่งคือมัสยิดอิสลามพัฒนาและมัสยิดผดุงอิสลาม อนึ่งสำหรับมัสยิดที่มีโรงเรียนสามัญอยู่ในความรับผิด
ชอบมักจะตั้งในรูปของมูลนิธิซึ่งอิหม่ามจะเป็นนายกมูลนิธิและผู้จัดการโรงเรียน สำหรับมัสยิดมหานาค
อิหม่ามยังดำรงตำแหน่งครูใหญ่และทำหน้าที่สอน

ข้อ ๒๖ มัสยิดเปิดสอนกุรอานและศาสนาแก่เยาวชนหรือไม่ และ

ข้อ ๒๗ มัสยิดเปิดสอนกุรอานและศาสนาแก่ผู้ใหญ่หรือไม่

ทั้ง ๒ ประการนี้เป็นหน้าที่ที่มีมาแต่สมัยท่านศาสดา (คือฯ) อันเป็นสมัยที่เพิ่ง
ได้รับอิสลาม ดังนั้นการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่จึงเป็นสิ่งจำเป็นไม่ยิ่งหย่อนกว่าการศึกษาของเยาวชน ซึ่ง
ต่างกับสมัยปัจจุบันที่มุสลิมส่วนใหญ่ได้รับอิสลามมาแต่กำเนิด จึงย่อมได้รับการอบรมสั่งสอนหรือให้
ความรู้มาแต่เด็ก การศึกษาสำหรับผู้ใหญ่จึงไม่ใช่สิ่งจำเป็นเท่ากับเด็ก ดังนั้นจากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด
สำหรับข้อที่ ๒๖ ทุกมัสยิดทำหน้าที่ด้านนี้เหมือนกันทุกแห่ง โดยส่วนใหญ่สอนในเวลาว่างคืนหลัง
ละหมาดตอนพลบค่ำ (มักริบ) จนถึงละหมาดตอนกลางคืน (อิซา) สำหรับโรงเรียนในชนบทมักจะ
สอนตอนเย็นหลังเลิกเรียนทางสามัญ เพื่อความสะดวกในการเดินทาง ส่วนมัสยิดที่มีโรงเรียนใน
ความรับผิดชอบ นอกจากจะเปิดสอนในตอนกลางคืนแล้ว มักจะจัดชั่วโมงสอนในเวลาเรียนด้วย

ข้อ ๒๘ ในระหว่างปิดภาคเรียน มัสยิดเปิดสอนศาสนาแก่เยาวชนหรือไม่

แบบสอบถามข้อนี้ต่างจากข้อ ๒๖ เพียงแต่ในเรื่องของเวลาตามลักษณะของ
การเรียนการสอนในสมัยปัจจุบันที่มีการแบ่งเป็นภาคเรียนซึ่งช่วงระหว่างปิดภาค เด็กๆ จะมีเวลา
ว่างมากพอสมควร โดยเฉพาะอย่างยิ่งปิดภาคฤดูร้อน เพื่อให้เด็กได้ใช้เวลาไปในทางที่เป็น
ประโยชน์ผู้ใหญ่จึงจัดกิจกรรมด้านศาสนาอย่างเข้มข้น กล่าวคือใช้เวลาเรียนมากกว่าการเรียนการ
สอนในเวลาอื่นที่เด็กต้องเรียนภาคสามัญด้วย ดังนั้นการเรียนการสอนนี้มักจะเป็นที่พอใจของ
ผู้ปกครองส่วนใหญ่ จึงมีการแพร่ขยายไปจัดในที่ต่างๆ มากขึ้น โดยครั้งแรกมีจัดขึ้นที่มัสยิด
อันซอริชชุนนะห์ จากกลุ่มตัวอย่างการจัดอบรมเป็นพิเศษดังกล่าวนี้ นอกจากจะมีที่มัสยิดนี้แล้ว ก็มีที่

มัสยิดอัครศักดิ์วา ส่วนมัสยิดอื่นๆ มีการเรียนการสอนตามข้อที่ ๒๖ แต่มีการเลื่อนเวลาจากกลางคืนมา เป็นกลางวันและเพิ่มเวลาให้มากขึ้น

ข้อ ๒๘ มัสยิดจัดอบรมหรือบรรยายธรรมบ้างหรือไม่

ข้อนี้เป็นการเรียนการสอนที่มุ่งกับผู้ใหญ่อีกแบบรูปหนึ่ง ที่นิยมทำกันอยู่ในสังคมชาวไทยมุสลิมทั้งในเวลาปกติ และโอกาสที่มีการจัดงานขึ้นที่มัสยิดมักจะมีการบรรยายธรรมเป็นหลัก ซึ่งอาจแตกต่างจากสังคมอื่นเพราะไม่มีการบันเทิง และส่วนใหญ่จะไม่มีการเล่นใดๆ หากจะมีก็ค้องอยู่ในหลักการอิสลาม สำหรับการบรรยายธรรมของมัสยิดในกลุ่มตัวอย่าง มีการจัดทุกมัสยิด ยกเว้นมัสยิดอิสลามวัฒนา ด้วยเหตุผลดังได้กล่าวไว้แล้ว อย่างไรก็ตามก็มีการจัดที่บ้านสัปบุรุษ ติดกับมัสยิดเดือนละครั้ง เช่นเดียวกับมัสยิดส่วนใหญ่ในกลุ่มตัวอย่าง ยกเว้นมัสยิดจักรพงษ์จัดเดือนละ ๒ ครั้ง มัสยิดชะวาและมัสยิดมะฮฺมูดุลอิสลาห์ จัดเดือนละ ๔ ครั้ง หรือสัปดาห์ละครั้ง ส่วนมัสยิดอัลฮุคดา นานๆ จัดครั้งเพราะมีอุปสรรคในเรื่องการคมนาคม แต่สัปบุรุษต้องการเรื่องนี้มาก

ข้อ ๓๐ มัสยิดมีห้องสมุดหรือตู้หนังสือสำหรับคนควาหรือไม่

แม้ว่าในสมัยท่านศาสดา (ศ็อลฯ) ที่มัสยิดจะไม่มีห้องสมุดหรือตู้หนังสือ เพราะความรู้ส่วนใหญ่ยังไม่ได้ออกมาจกอกมาเป็นเล่ม นอกจากการจารึกไว้ในวัสดุบางชนิด แต่ความรู้ทั้งหมดเกี่ยวกับอิสลามอยู่ที่ตัวบุคคล โดยเฉพาะอย่างยิ่งอยู่ที่ท่านศาสดา (ศ็อลฯ) ดังนั้น หากผู้ใดต้องการความรู้เรื่องใด มีความสงสัยในเรื่องใด ฯลฯ จะตรงไปถามท่านศาสดา (ศ็อลฯ) ที่มัสยิด ส่วนในปัจจุบันแหล่งความรู้ยังเป็นรูปแบบใดแก่ห้องสมุด ซึ่งมีมัสยิดในประเทศต่างๆ โดยทั่วไปจะมีห้องสมุดไว้ในมัสยิดเพื่อเป็นแหล่งแสวงหาความรู้เกี่ยวกับอิสลาม สำหรับมัสยิดในกลุ่มตัวอย่างทุกแห่ง แม้จะยังไม่มัสยิดที่เป็นสัดส่วนในบริเวณมัสยิด แต่ทุกแห่งก็มีตู้หนังสือสำหรับคนควา ศึกษา จะแตกต่างกันก็แต่ชนิด จำนวนหนังสือ ตลอดจนการถูกใช้งาน เช่นตู้หนังสือของมัสยิดอันซอร์ชุนนะห์ หนังสือเกือบทั้งหมดเป็นภาษาอารบ จึงเกือบไม่มีผู้ใดใช้นอกจากอิหม่าม บางแห่งตู้หนังสือถูกใส่กุญแจไว้ ส่วนตู้หนังสือที่ถูกให้บริการมากได้แก่ของมัสยิดจักรพงษ์ และมัสยิดอัลฮุคดา

ข้อ ๓๑ มัสยิดมีโครงการให้ความรู้พิเศษด้านต่างๆ หรือไม่ อาทิเกี่ยวกับวิชาชีพ ฯลฯ ในสมัยท่านศาสดา (ศ็อลฯ) บรรดาสาวก (ข้อฮาบะฮฺ) จะเป็นผู้ที่ทำหน้าที่สอน

วิชาทางสามัญให้แก่ผู้สนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการเกษตร การสอนจะมีทั้งการบรรยายและการปฏิบัติ และในสมัยต่อมาคือสมัยผู้ครองนคร (คอลีฟะฮ์หรือกาหลิบ) หากมีผู้ใดคิดค้นวิทยาการใหม่ๆ ในด้านต่างๆ ได้ เช่น ทางสถาปัตยกรรม การแพทย์ ฯลฯ ต่างจะไปเผยแพร่หรือถ่ายทอดความรู้กันที่มีสืบทอด สำหรับในประเทศไทย จากข้อมูลที่ได้จากกลุ่มตัวอย่างสรุปได้คือ ทุกมัสยิดจากกลุ่มตัวอย่างในชนบท ต่างทำหน้าที่ในค้ำนี้ แต่ทุกมัสยิดจากกลุ่มตัวอย่างในกรุงเทพฯ ไม่ได้ทำหน้าที่ในค้ำนี้ ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากความแตกต่างระหว่างสังคมเมืองกับสังคมชนบท กล่าวคือ คนส่วนใหญ่ในสังคมชนบทมีอาชีพเดียวกันคือเกษตรกรรมและแหล่งความรู้หายาก ส่วนในสังคมเมืองมีอาชีพมาก ฉะนั้นอาชีพของคนส่วนใหญ่จึงแตกต่างกันไปและเป็นบริเวณที่สามารถจะหาความรู้ได้ง่าย

ก. ค้ำสังคม มี ๔ คำถาม (ข้อ ๓๒ - ๓๕)

ข้อแรกเป็นข้อที่ไม่มีหลักฐานปรากฏว่ามีทำในสมัยท่านศาสดา (คือลฯ) แต่ในสังคมไทยกล่าวได้ว่าทุกมัสยิดมีบริการในเรื่องนี้ คือ

ข้อ ๓๒ มัสยิดมีบริการให้ยืมของใช้หรือไม่ เช่น ถ้วยชาม เครื่องใช้ต่างๆ ฯลฯ

จากมัสยิดในกลุ่มตัวอย่าง ๑๐ แห่ง ทุกแห่งมีบริการให้ยืมของใช้ ซึ่งได้แก่ภาชนะประกอบอาหารและใส่อาหารสำหรับทำบุญที่มีคนจำนวนมาก แก้ว เครื่องใช้สำหรับคนตาย เช่น ที่ตั้งที่อาบน้ำศพ และที่มัสยิดบ้านครัวจะมีรถรับศพในกรณีที่ต้องเคลื่อนย้ายศพเป็นระยะทางไกล โดยบริการกับมุสลิมโดยทั่วไปไม่จำกัดเฉพาะสัปบุรุษของมัสยิดเท่านั้น สำหรับของใช้ซึ่งเป็นสมบัติของมัสยิดต่างๆ มักได้มาจากการบริจาคของสัปบุรุษหรือผู้มีจิตศรัทธาจากที่ต่างๆ ตลอดจนรายได้จากการจัดงานการกุศล ซึ่งมีการบรรยายธรรมและออกธรรณชายของ

ส่วนข้อ ๓๓ - ๓๔ และ ๓๕ เป็นสิ่งที่มีมาแต่สมัยท่านศาสดา (คือลฯ) กล่าวคือ

ข้อ ๓๓ มัสยิดมีบริการให้คำปรึกษาแนะนำปัญหาต่างๆ แก่สัปบุรุษหรือไม่

จากกลุ่มตัวอย่าง ทุกมัสยิดทำหน้าที่ในค้ำนี้โดยมีอิหม่ามและคณะกรรมการมัสยิดเป็นผู้ดำเนินการ แต่การให้บริการส่วนใหญ่ทำอย่างไม่เป็นทางการ กล่าวคือไม่มีการกำหนดวันเวลาและสถานที่ไว้เป็นที่แน่นอน เมื่อสัปบุรุษมีปัญหาหรือต้องการจะปรึกษาเรื่องใดก็ตามได้ตลอดเวลาและสถานที่รวมทั้งบ้านของอิหม่ามและคณะกรรมการมัสยิด ส่วนมัสยิดที่ทำเป็นทางการคือมัสยิดยะวาที่อิหม่ามและคณะกรรมการมัสยิดบางท่านจะไปนั่งประจำที่มัสยิดทุกคืน

ข้อ ๓๔ ที่มีสียิตมีผู้เดินทางมาพักบ้างหรือไม่

จากกลุ่มตัวอย่าง มีเพียงมีสียิตเดียวที่ไม่เคยมีคนเดินทางเข้าไปพัก คือมีสียิต ผดุงอิสลาม (นครนายก) ส่วนอีก ๔ แห่ง มีคนเดินเข้าไปพักโดยจำนวนอาจจะแตกต่างกันบ้าง แต่ลักษณะที่เหมือนกันคือไม่มีห้องพักสำหรับผู้เดินทางโดยเฉพาะ ยกเว้นมีสียิตมหานาคเพียงแห่งเดียวที่มี

ข้อ ๓๕ มีสียิตมีอุปกรณ์สำหรับการรักษาพยาบาลเบื้องต้น หรือมีบริการรักษาพยาบาล สำหรับคนในชุมชนหรือไม่

จากกลุ่มตัวอย่างเฉพาะมีสียิตในกรุงเทพฯ ๕ แห่ง มีตู้ยาสำหรับการปฐมพยาบาลเบื้องต้น ๓ แห่ง ส่วนอีก ๒ แห่งไม่มีอยู่ที่มีสียิต แต่มีอยู่ที่โรงเรียนซึ่งอยู่ใกล้ๆ มีสียิต ไค้เก๋ มีสียิตบ้านครัว และมีสียิตบางกอกน้อย ส่วนมีสียิตจากกลุ่มตัวอย่างในชนบท มีสียิตที่มีตู้ยามีเพียงแห่งเดียวคือมีสียิตอัครัตถ์กวา อื่นๆ จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดมีสียิตที่ทำหน้าที่บริการทางด้านการรักษาพยาบาลมากที่สุดคือมีสียิตมหานาค ดังได้กล่าวไว้แล้วเบื้องต้น

หน้าที่ในด้านสังคม นอกจาก ๓ ประการดังกล่าวแล้ว ในสมัยท่านศาสดา (คือลฯ) มีสียิตยังทำหน้าที่ในด้านสังคมในลักษณะอื่นๆ ซึ่งมีได้น่ามาถามไว้ในแบบสอบถามนี้ อันมีสาเหตุมาจากความหลงลืมและความไม่รู้แต่เบื้องต้น เพราะหน้าที่เหล่านี้บางประการมีสียิตในสังคมไทยมุสลิมจะเลือนหายไป หน้าที่ดังกล่าวจำแนกเป็นข้อๆ ได้คือ

๑. มีสียิตเป็นศูนย์รวมของข้อมูล ข่าวสารต่างๆ คือเป็นทั้งที่รับและกระจายข่าวแก่ชุมชน ในลักษณะนี้ในสังคมไทยมุสลิมเห็นได้ชัดในบางโอกาส เช่น การจะเริ่มเข้าเดือนรอมฎอนเพื่อการถือศีลอด และการสิ้นสุดของเดือน ซึ่งถือตามจันทรคติโดยใช้การดูดวงจันทร์เป็นหลัก รวมถึงวันสำคัญอื่นๆ ตลอดจนข่าวการเสียชีวิตของสัปบุรุษ และข่าวอื่นๆ

๒. เป็นศูนย์กลางในการประชุมปรึกษาหารือในทุกอย่างที่เกี่ยวกับมุสลิม

๓. เป็นแหล่งรวบรวมสิ่งของบริจาคและทำการแบ่งสรรให้แก่สัปบุรุษผู้ควรได้รับ

๔. เป็นศูนย์กลางในการพบปะสังสรรค์

๕. เป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่วัฒนธรรมอิสลาม อันมาจากคัมภีร์อัล-กุรอาน และแบบอย่างคำสอน (สุนนะหฺ) ของท่านศาสดา (คือลฯ)

๖. ด้านเศรษฐกิจ มี ๓ คำถาม (ข้อ ๓๖ - ๓๘)

เนื้อหาของคำถามทั้ง ๓ ประการ เป็นสิ่งที่มีปฏิบัติมาแต่สมัยท่านศาสดา (คือลา) ซึ่ง
โคเณ

ข้อ ๓๖ ที่มีสัจมีคลังชะภาคหรือบัญชีมูลาหรือไม่

ในสมัยท่านศาสดา (คือลา) มีสัจจะทำหน้าที่เป็นผู้รวบรวมชะภาคและ
พิจารณาในการใช้ชะภาคตามความเหมาะสม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประการแรกคือ เพื่อแจกจ่ายแก่
คนยากจน สำหรับกลุ่มตัวอย่างมีสัจทั้ง ๑๐ แห่ง กลุ่มมีสัจในเมืองไม่มีมีสัจใดทำหน้าที่ในข้อนี้
และมักจะมีข้อมูลต่างๆ กันคือพยายามทำแล้วแต่ไม่สำเร็จ ยกเว้นมีสัจยะวา ซึ่งอิหม่ามมีความเห็น
ว่าประเทศไทยทำในเรื่องนี้ไม่ได้เพราะไม่ใช่ประเทศมุสลิม ส่วนกลุ่มมีสัจในชนบททำหน้าที่ให้ทุก
มีสัจ ยกเว้นเพียงแห่งเดียวคือมีสัจอิสลามวัฒนา

ข้อ ๓๗ ที่มีสัจจัดดำเนินการเรื่องชะภาคพิตเราะฮ์หรือไม่

ชะภาคพิตเราะฮ์คือการบริจาคอาหารหลักแก่คนยากจนในโอกาสก่อนถึงวันตรุษ
อิดิลฟิตรี (ออกบวช) ซึ่งเป็นหน้าที่ของมุสลิมทุกคนที่มีฐานะพอ สำหรับคนไทยรับประทานข้าวเป็น
อาหารหลัก ชะภาคพิตเราะฮ์จึงใช้ข้าว ๑ ก็นตั้ง (เท่ากับ ๒.๖ กก.) ในการออกชะภาคพิตเราะฮ์
หัวหน้าครอบครัวจะต้องเป็นผู้รับผิดชอบทำให้แก่คนในครอบครัว มีสัจทำหน้าที่ในค่านี้นี้โดยเป็นผู้รับ
ชะภาคแล้วนำไปแจกจ่ายตามความเหมาะสม จากข้อมูลที่ได้จากกลุ่มตัวอย่างทั้ง ๑๐ มีสัจ พบว่าทุก
มีสัจทำหน้าที่ในค่านี้นี้ แต่อาจจะแตกต่างกันบ้างในการนำเอาชะภาคพิตเราะฮ์ไปใช้ในแต่ละปี
กล่าวคือ มีสัจบางแห่งนำข้าวสารหรือเงินเท่ากับราคาจำนวนข้าวสารที่ต้องบริจาค ไปแบ่งปันแก่คน
ยากจนในหมู่บ้าน บางแห่งทั้งคนยากจนและนำไปใช้ในกิจการของมีสัจ แต่บางแห่งนำไปใช้ในกิจ
การต่างๆ เพื่อยอของเคี้ยว เช่น การซ่อมแซมหรือก่อสร้างต่อเติมอาคารมีสัจ

ข้อ ๓๘ ที่มีสัจใช้เป็นที่ปรึกษาหารือในเรื่องการประกอบอาชีพหรือไม่

จากกลุ่มตัวอย่าง ทุกแห่งใช้มีสัจเป็นที่ปรึกษาหารือในเรื่องประกอบอาชีพ แต่
เกือบทั้งหมดเป็นไปอย่างไม่เป็นทางการ กล่าวคือ เมื่อมาพบกันที่มีสัจก็มีการพูดคุยปรึกษาหารือใน
เรื่องการประกอบอาชีพ มีมีสัจลัดคักวาเพียงแห่งเดียวที่จัดทำอย่างเป็นทางการ คือมีการนัดมา

ประชุมปรึกษาหารือกัน

นอกจาก ๓ ประการดังกล่าวนี้ หน้าที่ของมัสยิดทางด้านเศรษฐกิจในสมัยของท่านศาสดา (คือล๑) คือ

๑. เป็นศูนย์กลางในการค้าขายในบริเวณมัสยิด แต่ไม่ใช้ในตัวอาคารมัสยิด
๒. เป็นที่ประมูลสินค้าต่างๆ ที่มีคนนำมามอบให้มัสยิด โดยอาจนำรายได้มาบำรุงมัสยิด หรือนำไปช่วยเหลือคนยากจน ในลักษณะมัสยิดในต่างประเทศ เช่น ในสหรัฐอเมริกา เท่าที่พบมา ยังคงปฏิบัติอยู่ โดยนำเงินรายได้จากการประมูลสินค้าไปบำรุงมัสยิด

สำหรับในประเทศไทย ความจริงแล้วลักษณะทั้ง ๒ ประการยังพบได้โดยทั่วไปตามมัสยิดต่างๆ เพียงแต่อาจจะทำกันเป็นครั้งคราวในโอกาสจัดงานในวาระต่างๆ ที่มีมัสยิด ซึ่งเงินที่ขายของได้ก็ดี ประมูลสินค้าได้ก็ดี มักจะนำไปดำเนินการตามวัตถุประสงค์ในการจัดงานแต่ละครั้ง เช่น ด้านการศึกษา สวัสดิการสังคม เช่น การจัดงานของมัสยิดในกลุ่มตัวอย่างดังกล่าวไว้แล้วข้างต้น และสรุปได้ว่าทุกมัสยิดเคยถูกใช้เป็นที่จัดงานการกุศลมาแล้วทั้งสิ้น

จ. ด้านการเมือง การปกครองและการทูต มี ๒ คำถาม (ข้อ ๓๔ - ๔๐)

ในสมัยท่านศาสดา (คือล๑) มัสยิดทำหน้าที่หรือมีบทบาททั้งทางด้านการเมือง การปกครองและการทูต เพราะมัสยิดทำหน้าที่เป็นทั้งศาสนสถาน ที่ทำการรัฐบาล ที่บัญชาการกองทัพ ตลอดจนที่รับรองแขกต่างประเทศ หรือที่เจรจาทางการทูต แต่เนื่องจากในปัจจุบันมุสลิมส่วนใหญ่ได้แยกหน้าที่ดังกล่าวออกจากมัสยิดโดยมีสถาบันต่างๆ เข้ามารับหน้าที่แทน เช่น สถาบันการเมือง การปกครอง ฯลฯ หน้าที่ของมัสยิดจึงลดลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศไทยซึ่งไม่ใช่ประเทศมุสลิม หน้าที่ทางด้านต่างๆ ที่เคยมีมาแต่อดีตจึงแทบไม่ปรากฏในสังคมไทยมุสลิม

หน้าที่ที่ปรากฏในสมัยท่านศาสดา (คือล๑) ซึ่งไม่ได้นำมาถามไว้ในแบบสอบถามได้แก่

๑. มัสยิดใช้เป็นบัญชาการกองทัพ ดังนั้นจึงเป็นที่ปรึกษาหารือ วางแผนทางด้านยุทธศาสตร์ ตลอดจนเป็นที่เก็บรวบรวมอาวุธและฝึกหัดกองทัพ
๒. มัสยิดเป็นที่ประกาศกฎหมาย กล่าวคือ กฎหมายอิสลามมีที่มาที่สำคัญอยู่ ๒ ประการ คือจากคัมภีร์อัล-กุรอาน และคำสอนของท่านศาสดา (คือล๑) ซึ่งเรียกว่าหะดีษ ดังนั้นเมื่อท่าน

ศาสตรา (คือลา) ไครรับโองการ (คัมภีร์อัล-กุรอาน) คราหนึ่งๆ ก็จะทำประกาศให้มวลมุสลิมทราบที่
มัสยิด ตลอดจนคำสั่งของท่าน (หะคิม) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการขยายความอัล-กุรอาน

๓. มัสยิดทำหน้าที่เสมือนสภาที่ปรึกษาในปัจจุบัน โดยมีการประชุมปรึกษาหารือในเรื่อง
ต่างๆ หรืออภิปรายปัญหาที่น่าสนใจ

๔. มัสยิดทำหน้าที่เสมือนศาล ในการพิจารณาคดีคดีต่างๆ ตลอดจนการลงโทษผู้ทำ
ผิดในบริเวณมัสยิด ซึ่งมัสยิดในประเทศซาอุดีอาระเบีย มัสยิดยังคงทำหน้าที่นี้อยู่

๕. มัสยิดใช้เป็นสถานที่ทำสัญญาข้อตกลงต่างๆ ตลอดจนสนธิสัญญาทางการเมือง

๖. มัสยิดใช้เป็นเวทีพิจารณาแต่งตั้งคณะทูตไปเจริญสัมพันธไมตรีกับต่างประเทศ ตลอดจน
เป็นที่รับรองแขกต่างประเทศ ทั้งนี้เพราะถึงแม้ว่าท่านศาสตรา (คือลา) จะอยู่ในตำแหน่งผู้นำทาง
ศาสนา และผู้นำประเทศที่มีอำนาจกว้างใหญ่ก็ตาม แต่ท่านอยู่บ้านหลังเล็กๆ ติดกับมัสยิด ซึ่ง
มัสยิดจะทำหน้าที่เป็นทั้งศาสนสถาน ที่ทำการรัฐบาล พระราชวัง ฯลฯ โดยถือว่ามัสยิดคือสถานที่
เกียรติสูงสุด

จากหน้าที่ ๖ ประการดังกล่าว หน้าที่ที่อาจพบมีเหลือปฏิบัติอยู่บ้างบางส่วนในมัสยิดบาง
แห่งคือใช้เป็นเวทีพิจารณาคดีสิ้นข้อพิพาท แต่น้อยมาก เพราะส่วนใหญ่หากมีกรณีพิพาทเกิดขึ้นมักถึง
อำนาจศาล ดังนั้น สารนี้จึงไม่ได้นำมาถามไว้ในแบบสอบถาม ส่วนสาระของแบบสอบถามทางการ
เมืองทั้ง ๒ ประการ เป็นสาระที่นำมาจากข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ในสังคมไทยมุสลิม มิใช่จากสมัย
ท่านศาสตรา (คือลา) ซึ่งได้แก่

ข้อ ๓๘ เคยใช้มัสยิดเป็นที่ประชุมหรือปรึกษาหารือเพื่อยื่นคำร้องขอความช่วยเหลือหรือ
ร้องเรียนต่อรัฐบาลหรือหน่วยงานของรัฐบ้างหรือไม่

จากกลุ่มตัวอย่าง ทุกแห่งยกเว้นมัสยิดยะวาและมัสยิดอันซอร์ริชซุนนะห์ เคยใช้
มัสยิดเป็นที่ประชุม และสาระส่วนใหญ่คือประชุมเพื่อขอความช่วยเหลือในด้านเงินอุดหนุนศาสนสถาน
จากกรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

ข้อ ๔๐ เคยมีนักการเมืองมาหาเสียงเลือกตั้งที่มัสยิดหรือไม่

จากกลุ่มตัวอย่าง ทุกแห่งเคยมีนักการเมืองติดต่อขอเข้ามาหาเสียงในบริเวณ
มัสยิดในฤดูกาลเลือกตั้ง ทั้งนี้หม่อมมาส่วนใหญ่มิได้เต็มใจให้นักการเมืองเข้าไปหาเสียง แต่ด้วยความ

เลี้ยงไม่ได้ และด้วยเหตุผลเพื่อให้ประชาชนมีโอกาสทราบถึงนโยบายของแต่ละพรรคการเมืองเพื่อประกอบการตัดสินใจเลือกตั้งผู้แทนราษฎรจึงอนุญาต ยกเว้นมัสยิดยะวาที่มีนโยบายประกาศเป็นทางการไม่ขอเกี่ยวกับการเมืองทุกรูปแบบ ดังนั้นจึงเป็นมัสยิดเดียวที่ไม่ได้ทำหน้าที่ทางการเมืองตามแบบสอบถามทั้ง ๒ ประการ ส่วนข้อเท็จจริงอีกประการหนึ่งที่เกิดขึ้นตามมัสยิดในสังคมไทยโดยทั่วไป แต่ไม่ได้นำมาถามไว้ในแบบสอบถามคือ เมื่อพบปะกันที่มัสยิดมักจะมีการจับกลุ่มพูดคุยวิพากษ์วิจารณ์เกี่ยวกับเรื่องการเมืองโดยทั่วไปตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ประเทศ ตลอดจนระดับโลก

แบบสอบถามหมวดที่ ๓

แบบสอบถามหมวดที่ ๓ เป็นการถามถึงความคาดหวังของประชากรจากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด เพื่อทราบถึงความคาดหวังของชาวไทยมุสลิมในภาคกลาง ทั้งในเมืองและชนบทต่อหน้าที่ของมัสยิดในอนาคต คำถามในหมวดนี้มี ๒๔ ข้อ (ข้อ ๔๑ - ๖๔) เป็นคำถามปิดโดยให้ผู้ตอบตอบว่า "ต้องการมาก ต้องการ และไม่ต้องการ" ๒๔ ข้อ ส่วนอีก ๔ ข้อเป็นคำถามเปิด เนื้อหาสาระของ ๒๔ ข้อดังกล่าวมาจากคำถามในหมวดที่ ๒ ทั้งสิ้น โดยนำมาแยกแยะเนื้อหาสาระและเพิ่มเติมเพียง ๑ ข้อคือ ข้อ ๔๔ ต้องการให้คนในหมู่บ้านไปรวมละศีลอดกันที่มัสยิด ตั้งเสนอไว้ในบทที่ ๑ และในภาคผนวก ส่วนคำถามเปิด ๔ ข้อได้แก่

ข้อ ๖๕ จากความคาดหวังที่ถามมาทั้งหมดนี้ ท่านต้องการอยากให้มีมัสยิดทำหน้าที่ในข้อใดมากที่สุด

ข้อ ๖๖ ท่านต้องการให้มัสยิดของท่านทำหน้าที่อื่นใดบ้างหรือไม่ นอกเหนือจากที่ถามไปแล้วทั้งหมด

ข้อ ๖๗ ในหมู่บ้านมัสยิดนี้มีปัญหาอะไรหรือไม่

ข้อ ๖๘ ในหมู่บ้านมัสยิดนี้มีอะไรเป็นข้อที่น่าภาคภูมิใจ